

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI

74414

*FELSEFİ DİL VE SÖYLEMİN NELİĞİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA*

74414

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aysel TÜFEKÇİ

BURSA 1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KONTROL
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
SİSTEMATİK FELSEFE VE MANTIK BİLİM DALI**

***FELSEFİ DİL VE SÖYLEMİN NELİĞİ ÜZERİNE BİR
ÇALIŞMA***

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aysel TÜFEKÇİ

DANIŞMAN: Ahmet CEVİZCİ

BURSA 1999

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1	
1.1 DİL	3
1.1.1. Dilin İnsan Varoluşundaki Yeri ve Anlamı	3
1.1.2. Dilsel Yanılmalar	11
1.1.2.a) Dil Kullanıcısından Kaynaklanan (Pragmatik) Yanılmalar	12
1.1.2.b) Gösterenden Kaynaklanan (Sentaktik) Yanılmalar	13
1.1.2.c) Gösterilenden Kaynaklanan (Semantik) Yanılmalar	14
1.2. SÖYLEME İLİŞKİN BİRKAÇ BELİRLEME	16
BÖLÜM 2	
2.1. GÜNLÜK DİL VE ALAN DİLLERİ	19
2.1.1. İşlev Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri	19
2.1.1.a) Günlük Dil	19
2.1.1.b) Alan Dilleri	20
2.1.2. Varoluş Önceliği Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri	21
2.1.3. Edinim Biçimi Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri	21
2.1.4. Kullanım Biçimi Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri	22
2.1.5. Yapı Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri	23
2.2. ALAN DİLLERİNDE BELİRLEYİCİ UNSURLAR	24
2.2.1. Alanın Konu Edindiği Varlık Türü	24

2.2.2. Alanın Varlığı Nasıl Gördüğü	25
2.2.3. Alanın Amaç ve Yöntemi	25
2.2.4. Alanın Taşıyıcısı Olan Doğal Dil	26

BÖLÜM 3

FELSEFİ DİL VE SÖYLEMİN NELİĞİ	28
3.1. Felsefi Dil ve Felsefi Söylem	29
3.2. Felsefe Dili ve Doğal Dil	30
3.3. Alan Dili Olarak Felsefe Dili	31
3.3.1. Felsefenin Konu Edindiği Varlık Türü	32
3.3.2. Felsefenin Varlığı Nasıl Gördüğü	37
3.3.3. Felsefenin Amaç ve Yöntemi	40
3.3.4. Felsefenin Taşıyıcısı Olan Doğal Dil	41
3.3.5. Felsefenin Tarihiyle İlişkisi	42
SONUÇ	45
KAYNAKLAR	47
TEŞEKKÜR	

ÖNSÖZ

Dil, insanın, onu en yakın cinsi hayvandan ayıran en önemli özelliğidir. Fakat, insan varlığı dili sadece salt günlük yaşamının gereği olan bildirişimi sağlamak, salt gündelik yaşamını idame ettirmek için kullanmıyor. Çünkü, dil insan varlığının sadece bir bildirişim aracı değil, aynı zamanda onun varolma alanıdır da. Bir olanaklar varlığı olan insan kendini, günlük yaşam alanı, bilim, sanat, din, felsefe, teknik,..gibi farklı alanlarda ancak dili ile gerçekleştirebiliyor. Bu alanların her birinde, söz konusu alanın özelliklerine bağlı olarak günlük dil, şiir dili, bilim dili ve tabii felsefe dili gibi farklı dil kullanımları, daha doğrusu, farklı diller ortaya çıkıyor.

İşe insanın varolma alanlarından biri olan felsefenin dili, gerek bir filozofun elinden çıkan orijinal bir metinde, gerek orijinal bir metin üzerine bir yapıtta, gerekse bir akademisyenin pedagojik amaçlı konferansında kullandığı yazılı ya da sözlü göstergelerden oluşan özel bir dildir.

Bir felsefe öğrencisinin bir filozofu anlaması demek, söz konusu filozofun dilini anlamasıdır. Aynı şekilde bir kimsenin felsefe yapması demek de, onun felsefenin diline hakim olması ya da felsefenin dilinin o kişiye hakim olması, yani kişinin felsefenin dili ile bakıp görmesi, bu dille düşünmesi ve nihayet bu dille, gördüğünü ve düşündüğünü ifade etmesidir.

İşte felsefenin kendisiyle var olduğu, kendisiyle oluşup biçimlendiği bu dili konu edinen alan da yine felsefedir. Bu nedenle bu çalışma felsefenin dilini ve onu anlamak için gerektiği kadar dil, insan ve varlık dünyası arasındaki ilişkiyi, yine özel bir dil olarak felsefe dili ile matematik, yazın, din,..gibi diğer alan dilleri arasındaki ilişkileri araştırmayı amaçlamaktadır.

GİRİŞ

“Her insansal uğraşı alanının kendi ‘dili’, ‘söylem’ biçimleri , ‘jargon’u vardır.”¹

İşte bu çalışmanın amacı da bir insansal uğraşı alanı olan felsefenin dilinin ve söyleminin neliğini açığa çıkartmaya çalışmaktır. Bu nedenle bu çalışma, ne bir ‘tez’ in ileri sürülerek temellendirildiği, ne de bir problemin ortaya konularak çözümlendiği bir çalışma olmayacaktır. Bu çalışma amacı gereği sadece bir tahlil çalışması niteliğindedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde, öncelikle ‘dil’den ne anlaşıldığı belirtilerek, dilin insan varoluşundaki yeri ve önemi açığa çıkartılmaya çalışılacaktır. İnsanlar arası ilişkilerde ortaya çıkan pek çok problem aslında iletişimin sağlanamamasından kaynaklandığı için, iletişimin sağlanmasını engelleyen, salt dilsel yanılgılar ve bunların sebepleri üç başlık altında ele alınacaktır. Daha sonra ise, anlamı belirsiz olan ‘söylem’den bu çalışmada ne anlaşıldığına ve dilbilimcilerin bu sözcüğü ne şekilde ele aldıklarına değinilecektir.

İkinci bölümde, felsefi dil bir alan dili olduğu için, alan dilleri ve günlük dil arasındaki farklılıklar beş kriter çerçevesinde ortaya konulacaktır. Yine bu bölüm içerisinde, her bir alanın kendi dilini belirleyen unsurların neler olduğu ve bunların ne şekilde etkileyici oldukları gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızın son bölümünde ise, öncelikle felsefi dil ve felsefi söylem ifadelerinden ne anlaşıldığı belirtilecek, ardından felsefi dil ile doğal diller arasındaki ilişkiler irdelenecektir. Son olarak da, felsefi dil ve söylemin neliğinde terminoloji ve anlatım biçimi bakımından belirleyici unsurların neler olduğu ve bunların felsefi dil ve söylemde ne şekilde etkili olduklarına beş ana başlık altında yanıt verilmeye çalışılacaktır.

¹ Arioba Oruç, *De Ki İşte*,128

Bu alışma, anlaşılacağı üzere, bir dil felsefesi çalışması değildir. Zira dil felsefesi, felsefe dilinin değil, dilin neliği, dil-düşünme bağlantısı, dilin kaynağı, sınırları...v.b. problemleri konu edinir. Oysa bu çalışma felsefenin dilini de içine alan, genel anlamda dili değil, sadece felsefeye özgü olan, dilin özel bir kullanımını olan felsefe dilini ve onun neliğini konu edinmektedir.

BÖLÜM 1

1.1 DİL

Aynı zamanda tat alma organımızın da adı olan dil, hem insanın konuşma yeteneğini ve hem de tek tek farklı insan topluluklarında bildirişmeyi sağlayan ulus dillerini (doğal dilleri) ifade eder. Tüm ulus dillerindeki ortak özellikler göz önüne alındığında ise “ dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.”¹ Bu tanım, dili insan topluluklarında bir bildirişim dizgesi olarak görmektedir. Bu tanımın karşısında, dili sadece insanın dil yetisinin bir ürünü olan, ses ve sözcüklerden oluşan bir dizge olmayıp, alıcı ve verici arasında iletişimi sağlayan, anlamın taşıyıcısı olan, ilkel imleme dizgelerini, bedensel hareketleri, doğal işaretleri, kısaca bir anlam göstereni olan tüm gösterge dizgelerini de içeren bir dizge olarak gören bir yaklaşım² vardır. Dile yönelik böyle bir kavrayış olmasaydı, renklerin ve çiçeklerin dilinden söz edilemezdi. Ancak, konumuzla bağlantısı çerçevesinde bu yaklaşımlardan ilki, yani dili salt insan varlığına özgü gören yaklaşım temele alınacaktır. Zira çalışmamızın ana teması, insanın kurduğu, geliştirdiği bir dil olan felsefe dilidir.

1.1.1 Dilin İnsan Varoluşundaki Yeri Ve Anlamı

“Hayvanı insandan ayıran adım, dilin açtığı uçurumdur.”³

Düşünce tarihinde insanın, varlık skalasındaki yerini, onun nasıl bir varlık olduğunu belirlemeye çalışan hemen hiçbir filozof / düşünür yoktur ki, insanın, onu en yakın cinsi olan hayvandan ayırt eden özelliklerine değinmesin. Bu özelliklerden ilk

¹ Aksan Doğan, *Her Yönüyle Dil I*, 55

² Denkler Arda, *Anlam ve Nedensellik*, 59

³ Uygur N., *Dilin Gücü*, 93

akla gelenleri, insanın hayvandan farklı olarak, akıllı bir varlık, sosyal bir varlık, düşünen bir varlık, tarihsel bir varlık, eyleyen bir varlık...olduğudur. Oysa insanın en temel özelliği ‘konuşan varlık’ olmasıdır. Çünkü, çalışmamızın ilerleyen safhalarında da görüleceği gibi, dil yetisi olmaksızın, insanın ne tarihselliğinden, ne akıllı bir varlık oluşundan, ne sosyalliğinden ve ne de bir eylem varlığı oluşundan söz edilemez.

İnsanın dil yetisinin, onu hayvandan ayırt eden en önemli özelliği olduğunu ileri süren filozoflardan biri Descartes’tır:

“Giderek budalaları bile / dışlamaksızın, öylesine kafasız ve aptal hiç kimse yoktur ki değişik sözcükleri bir arada düzenleyemesin ve onlardan düşüncelerini bildirmesini sağlayan bir söylem oluşturamasın; ve buna karşı, ne denli eksiksiz ve talihli olarak oluşmuş olursa olsun hiçbir hayvan yoktur ki böyle bir şeyi yapabilsin. Buna neden olan şey örgenlerinin eksik olması değildir, çünkü açıktır ki saksığanlar ve papağanlar sözcükleri tıpkı bizim gibi çıkartabilirler ve gene de bizim gibi, eş deyişle söylediklerinin düşündüklerinin kanıtını vereceği bir yolda konuşamazlar; buna karşı, sağır ve dilsiz doğmakla konuşma için başkalarına hizmet eden örgenlerden hayvanlarla aynı derecede ya da giderek onlardan daha yüksek bir derecede yoksun olan insanların kendileri kendilerini, genellikle yanlarında olmakla onların dilini öğrenecek zaman bulanlara anlaşılır kılmalarını sağlayan belli işaretler icat etme alışkanlığındadırlar.”¹

İnsan bildirişim dizgesi olan doğal diller ile hayvan iletişim dizgelerini karşılaştıran, 20.yy dilbilimcilerinden Andre Martinet, insan dilinin, sesbirimler ‘ses’ ve anlambirimler ‘sözcük’den oluşması bakımından çift eklemli bir dil olduğu için birimlere bölünemez olan hayvan seslerinden çok açık bir biçimde ayrıldığını belirtir: “Arıların² ya da kargaların dar kapsamlı da olsa aralarında bildirişim kurdukları savunulursa da, bu bildirişim dizgelerinde bildiriler değişmez, içerikler aynıdır ve de

¹ Descartes René, *Yöntem Üzerine Söylem*, 47-48

² Yapılan incelemelere göre arılarda gelişmiş bir bildirişme dizgesi vardır. Öncü arı, bazı anlamlı hareketlerle balözünün kovana uzaklığı, miktarı ve yönünü diğer arılara bildirebilmektedir. Aksan Doğan, *Her Yönüyle Dil I*, 42

aktarım tek yönlüdür. Doğal diller ise belirli sayıda sesbirimden kalkarak sonsuz sayıda anlambirim üretebilir. Ayrıca, konuşan kişi, anlambirimleri değişik tümcelerde değişik ögelere bağlayarak sonsuz sayıda bildiri üretebilir.”¹

Benzer bir yaklaşım ünlü bir başka dilbilimci, Noam Chomsky tarafından da ileri sürülmüştür. Chomsky dilin salt insan ‘türüne’ özgü bir nitelik olduğunu iddia eder ve hayvan iletişim dizgeleri ile insan dili arasındaki derin uçurumu şu şekilde dile getirir: “İnsan bir yadırgama ya da alışmamışlık duygusu duymadan sınırsız çokluktaki söylenimleri anında kavrayabilmek yetisindedir.”²

İnsan, kendi anadilinin sözdizimi dizgesinden yararlanarak o dilde sonsuz sözcük öbekleri, tümceler üretebilmesi olanağını sağlayan bu yetisi sayesinde nesnelere ad verir, onları sınıflandırır, soyutlamalarda bulunur ve genel kavramlar elde eder. Yani dil yoluyla insan, kendi öznel alanının dışına çıkar ve bu alan dışında kalanları birer nesne haline getirir. Bu açıdan bakıldığında dil, insan ile nesne arasında kurulan, nesnelere bilmek, kullanmak ve değiştirmek için zorunlu olan bir bağıdır. Bu bağ sayesinde ancak, insan şeylerin bilincine varabildiği ve bu sayede doğaya hakim olduğu için N.Uygur; “Nesneler karşısındaki gücünü diline borçludur insan” der.³

İnsan dil yetisi sayesinde yalnızca kendi varlığı dışındaki nesnelere bilincine varmakla kalmaz, aynı zamanda oluşun, durumların ve ilişkilerin de bilincine yine dil sayesinde varır. Sanki dil bu anlamda insanın altıncı duygusu gibidir. Çünkü insan evreni dili sayesinde ve dili ile algılar, bir diğer deyişle, insan için evren dile geldiği kadarı ile ve dile geldiği biçimde söz konusudur. Yine bu sebeple N. Uygur; “Dil evreni insana açar ve insanın evrenin içine sokulabilmesini gerçekleştirir, yani dil insanın evrenle karşılaşmasıdır.” der.⁴

Buraya kadar sadece dilin, insan ile varlık dünyası arasında, varlık dünyasına

¹ Martinet Andre, *Bir Dil Tanımlaması*, Çağdaş Eleştiri Dergisi, Mart 1982, 47-48

² Chomsky’den aktaran, Aksan Doğan, *Her Yömiyle Dil*, 53

³ Uygur Nermi, *Dilin Gücü*, 94

⁴ Uygur N., *Dilin Gücü*, 68

ilişkin tüm bilgilerimizin olanağını sağlayan, bir bağ olduğuna değinildi. Dil aynı zamanda, insanın ister eşsüremli, ister ardsüremli olsun diğer insanlarla arasındaki bağı olanaklı kılar. Bu bağ sayesinde insan kendi 'ben' inin ve kendisi dışındaki başka 'ben' lerin bilincine varır. "Dil, sonlu olan doğa ile sonsuz olan doğa arasında, başka deyişle, bireyle öteki bireyler ve tüm insan türü arasında bir aracıdır."¹ Yani insanı bireysel ve toplumsal bir varlık kılan da yine dil yetisidir.

Dil ile kendini bir ben olarak kavrayan, beninin bilincine varan insan yine dil ile bu beni dışlaştırır. Kişi kendini, duygu ve düşüncelerini, hayata bakışını dili ile anlatabildiği gibi, bunları kendisi ifade etmese de dilinden, dili kullanım biçiminden, seçtiği sözcüklerden, vurgularından çıkarmak az da olsa mümkündür. Bu yüzden dil, kişinin aynasıdır. Bu her bir insan teki için olduğu gibi, tek tek insan toplulukları için de geçerlidir.

Her dil evrenin düzenini, kendi pratik ihtiyaçları, gelişme çizgisi doğrultusunda farklı yorumlar. Varlık dünyasındaki nesnelere her dil için taşıdığı önem farklıdır. Bu nedenle her bir ulus dilinde, o dilin konuşulduğu insan topluluğunun zihin ve duygu yapısını, yaşam biçimini ve kavrayışını görmek mümkündür. Çünkü dilin düşünme boyutu yanı sıra bir de değerlendirme boyutu vardır. Böylece dil, varlığı bu iki boyutu çerçevesinde adlandırıp, sınıflandırarak ona dilce bir form kazandırır ve düzenler. Şu halde Leibniz'in "dil, zihnin aynasıdır"² ifadesi ulus dilleri bazında konuşulduğunda, 'dil, toplumsal zihniyetin bir aynasıdır' şeklinde kullanılabilir. Öyle ki bu aynadan bir insan topluluğunun tüm kültürel özellikleri, diğer insan toplulukları ile ilişkileri, gelişmişlik düzeyi ve tarihi hakkında oldukça fazla bilgi edinilebilir.

Şimdiye kadar anlatılmış olanları kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Dil insanın dış dünyadaki varlığın, kendi beninin, ve başka benlerin bilincine varmasını sağlayan bir *varolma alanı*dır. Dili bir varolma alanı olarak görmek, dile felsefi bir

¹ W.V.Humboldt'tan aktaran, Akarsu Bedia, *İnsanın Tarihselliği ve Dil*, Türk Dili Dergisi, 354.sayı1981, 828

² Leibniz'den aktaran, Gökberk M., *Değişen Dünya Değişen Dil*, 77-79

bakışın sonucudur. Zira dilbilimci bir bakış, dilin varolma alanı olmasında değil, dilin bir iletişim (bildirişim) dizgesi olmasında yoğunlaşır. Fakat bu, felsefede dile yönelik standart bir bakış olduğu anlamına gelmez, nitekim felsefede Analitik Yaklaşımın temsilcisi olan filozofların pek çoğu dili sadece bir iletişim aracı ve hatta insanın yapmış olduğu bir alet olarak görürler.¹

Bir iletişim dizgesi olarak bakıldığında insan dilinin en gelişmiş dizge olduğunu görüyoruz. İnsanların jest ve mimikleri, çıkarttıkları bölümlenemez sesler, hayvanların bazı davranışları ve çıkarttıkları sesler de birer iletişim dizgesi olmakla beraber, bunlardan hiçbiri insan dili kadar gelişkin, zengin ve gelişime açık değildir. Hiçbir iletişim dizgesi insan dili kadar incelikli ve esnek değildir. Hatta yine insana özgü olan fakat insanın sonradan geliştirdiği bir dil olarak, sağır ve dilsizlerin kullandığı işaret dili de insanın doğal dili ile kıyaslandığında, çok sınırlı ve yüzeyseldir. Salt günlük yaşamı idame ettirme ihtiyacını karşılayan bu dille felsefe, bilim, din ve edebiyat ürünleri ortaya koymak herhalde mümkün değildir. Çünkü, derinlik ve incelik ancak tümce bağıntısı içinde algılanabilir ve/ya sezilebilir. Kısaca insan dili, günlük yaşamın gereği olan bildirişimi gerçekleştirmekle birlikte, en derin düşüncelerin, duyguların, inanç ve içsel yaşantıların gerçeklik alanına geçmelerini sağlayan felsefe, bilim, din ve edebiyatı mümkün kılmakla birlikte, bunların sadece üretimini değil aynı zamanda aktarılmasını ve gelişmesini de sağlar.

Şu halde, salt bir araç olarak bakıldığında bile, dilin insan varoluşundaki önemi çok büyüktür. Fakat bu araç kullanıcılarından bağımsız olarak varlığını sürdürebilen bir araç değil, varlığı kullanıcısının varlığına bağlı olan bir araçtır. Çünkü dil ne makas, çekiç gibi ve ne de bilim, mimari, edebiyat...gibi bir insan başarısı ürünü değildir. Dil insanla birlikte varlık bulur ve bilim, sanat, teknik, din...gibi insan başarılarının gerçekleştirilmesinin olanağını sağlar. Fakat aynı zamanda varlığı insanın varoluşuna bağlı olduğu için kendi varoluşu, gelişme ve zenginleşmesi de insan başarılarının gerçekleştirilmesi ve geliştirilmesine bağlıdır. Çünkü kültürü oluşturan ve insan başarısı

¹ Wittgenstein'ın dili ifade etmek için kullandığı 'alet-takım' metaforu bunun güzel bir örneğini teşkil eder.

dediğimiz, felsefe, edebiyat, bilimler, din, teknik, sanat, etik...tüm bu insan etkinlikleri, insanın, dili ile görüp düşünmesi sonucu tüm varlık dünyası ile kurduğu bağ neticesinde ortaya çıkmışlardır. “Bir dil ile ne kadar düşünülür ve görülürse, o dil de o ölçüde gelişir; çünkü görme ve düşünme ile dilin gelişmesi arasında bir paralellik vardır.”¹

İnsan başarıları ile dil arasındaki bu paralelizm aynı zamanda, yüzyıllardır, ‘dil mi düşünmeyi doğurur?’ yoksa ‘düşünme mi dili doğurur?’ şeklindeki, dil ile düşünme ve insan varlığı arasında varoluşça ve zamanca bir öncelik-sonralık ilişkisi kurmaya çalışanların çabalarının ne denli yersiz ve yararsız olduğunu da göstermektedir. Bu yararsız uğraşının kaynağında ise söz konusu kişilerin zihnindeki insan kavramı yatmaktadır. Açıktır ki bu kimseler tarafından insanın somut bütünlüğü parçalanmıştır. İnsanın somut bütünlüğüne en belirgin biçimde parmak basan ünlü Alman filozofu W.Dilthey olmuştur.

Dilthey felsefesini besleyen kaynaklar, Descartes’le başlayan, Kant’la doruk noktasına ulaşan bir felsefe geleneğinde gizlidir. Bu gelenek, felsefe etkinliklerini insanın (suje) karşısına konulan bir varlık dünyasından (obje), insana yönelmiştir. Fakat söz konusu yöneliş, ontolojik değil epistemolojik bir varlık olan insana doğru gerçekleştirilmiştir. Temel problemi insan bilgisinin imkan ve sınırlarını belirlemek olan bu gelenek, insanı, tüm varolma koşullarından kopartarak ele almış ve bu ele alış Kant’ın ‘saf akıl’ kavramı ile en üst noktasına ulaşmıştır. Dilthey “Locke, Hume ve Kant’ın tasarladıkları bilen özne (suje) nin damarlarında hiç de hakiki bir kan dolaşmaz; tersine, bilen öznenin damarlarında, katıksız bir düşünce etkinliği olarak akılın (ratio) damıtılmış özsuyu dolaşır.”² derken aslında insanın somut bütünlüğünü parçalayan tüm filozofları eleştirir.

İnsan, Dilthey’e göre, total bir varlıktır. Akıl insanın sahip olduğu güçlerden yalnızca birisidir ve bu güçlere sıkı bir biçimde bağlıdır. İnsanın söz konusu bütünlüğü ise ancak tarihsel olarak oluşan bir şeydir. Öyle ki, bu bütünlük tekil insanın ancak

¹ Mengüşoğlu Takiyettin, *Felsefeye Giriş*, 237

² Wilhelm Dilthey’den aktaran, Özlem Doğan, *Tarih Felsefesi*, 135

başkalarıyla etkileşimi içinde oluşur. Yine her bir tekil insan kendi varoluşunun bilincine ancak bir başka tekil insanla karşılaştığı zaman ulaşır ve bu kavrayış da insanı doğal gerçeklikten, insanlar arası etkileşimin bir ürünü olan yaşama alanına götürür.

Yaşama alanı içindeki insan, salt doğal gerçekliğe yabancıdır. Bu yabancılığı ancak, doğaya ilişkin tasarımlarının ‘kendi istençli yaşamından’ türeyen tasarımlar olduğunu belirlediğinde ve onu kendine göreli kıldığında aşar. İşte insanın, toplumsal duruma geçmekle birlikte oluşturduğu, doğal gerçeklikten farklı olan bu yaşama alanının bir diğer ifadesi de tinselliktir ve bu tümüyle tarihin ürünüdür. “İnsanın tarih içinde neliğini (mahiyetini) yapan, tarihsel olup bitmeler içinde insanı hem oluşturan ve hem de insanın oluşturduğu bir şey”¹ olan tinsellik ve tarihsellik Dilthey’de iki özdeş kavramdır ve sadece insana özgüdür. İnsanın tarihsel varoluşunda olanaklar alanından gerçeklik alanına çıkan ve aynı zamanda insanı tarihsel bir varlık kılan dil, Dilthey felsefesinde bir anlam taşıyıcısıdır ve tarihi anlamada en önemli malzemedir.

İnsanın tarihselliği ve dil arasındaki ilişki üzerinde duran bir Türk filozofu, T.Mengüşoğlu, zaman kavramını taşıdığı farklı anlamlar çerçevesinde salt bilgisel amaçla ikiye ayırır: Fizik-kozmik zaman, parametrik olarak ölçülebilen, içinde fiziksel olayların ve insan yapıp-etmelerinin de gerçekleştiği, düz bir akış izleyen, tek boyutlu bir zamandır. Antropolojik-tarihi zaman ise, tinsel-tarihsel bir varlık olarak sadece insanın içinde bulunduğu, düz bir akış yerine zaman zaman hızlanan ve zaman zaman yavaşlayan, geçmiş, şimdi ve gelecek olmak üzere üç boyutu olan, tüm insan başarılarının içinde meydana geldiği, mekanla ilişkisi kurularak değil fakat gün, ay, yıl gibi birimlerle ölçülebilen bir zamandır².

İşte, Mengüşoğlu, insandan başka hiçbir varlığın geçmişi, şimdisi ve geleceği olmadığını, insanı tarihsel kılan şeyin, onun tüm yapıp-etmeleriyle zamanın bu üç boyutunu da aynı anda yaşaması olduğunu belirtir. İnsanın zamanın üç boyutunu yaşamasını sağlayan şey ise dildir. “Dil , bireyi geçmişle gelecek arasındaki zincirin bir

¹ W.Dilthey’den aktaran, Özlem D., *Tarih Felsefesi*, 145

² Mengüşoğlu Takiyettin, *Tarihilik ve Tarihsizlik*, Felsefe Arkivi, 16.sayı 1968, 115

halkası durumuna getirir.”¹ Bu ise insanın, onu diğer varlıklardan ayrı kılan, doğasından kaynaklanır. İnsanın doğasına yönelik söylenebilecek en temel şey, onun, ne sadece konuşan, ne sadece akıllı, ne sadece eyleyen...bir varlık olduğu değil, bir olanaklar varlığı olduğudur. Bu anlamda dil, insanın olanaklarının gerçekleştirilme alanıdır, yani bir varolma alanıdır.

İnsanın en yakın cinsi hayvanlar hazır (ya da yarı hazır) kabiliyetlerle donatılmışlardır. Öyle ki hayvanların varoluşu toplumsallığı ve bunun bir sonucu olarak bireyselliği (tekliği) gerektirmemektedir. Bu nedenle hayvanlar toplumsal-bireysel değil, sadece doğal varlıklardır. Onların doğal dünyaları dışında ayrı bir dünyaları yoktur. Hareketleri sadece doğanın kendilerine vermiş olduğu becerilerle sınırlıdır. Bu nedenle de hayvanların antropolojik-tarihi zaman anlamında bir tarihleri de yoktur. İnsanı ise tabiat hazır (gerçekleştirilmesine gerek olmayan) hiçbir şeyle donatmamıştır. İnsan, antropolog, Adolf Portman’ın ifadesi ile “erken doğmuş bir varlık”tır.² İnsanın bu erken doğmuşluğu, onu toplumsal ve bunun sonucu olarak bireysel bir varlık olmaya götürür. Çünkü insan yavrusu, hayvanlarda olduğu gibi tüm nitelikleri gelişmiş olarak doğmuyor. İnsanı hayvandan ayıran ve böylece onu ifade eden temel nitelikler (dik yürüme, dil, düşünme) doğumdan sonraki ilk yıllarda ama ancak başka insanların varolduğu bir ortamda gelişirler.

Şu halde, insan dünyaya bir olanaklar varlığı olarak gelmektedir ve söz konusu olanaklar insan başarılarında aktüel hale gelirler. Bunda en önemli etken ise dildir. Çünkü dil, insan başarıları ile birlikte oluşup, gelişen ve aynı zamanda bunların oluşturucusu ve taşıyıcısı olan, böylelikle de insanı tarihsel bir varlık yapan bir varlık alanıdır. İnsan, geçmişteki başarıları dili sayesinde bilir, geleceği de göz önünde bulundurarak, şimdi’ de dili ile görüp düşünmek sureti ile eylemde bulunur, insanın tarihsel olması da işte bundan başka bir şey değildir.³ Başarıları ise onun kendi dili ile

¹ Aksan D., *Her Yömiyle Dil I*, 13

² Portman’dan aktaran, Akarsu.B., *İnsanın Tarihselliği ve Dil*, Türk Dili Dergisi, 354.sayı 1981, 826

³ Mengüşoğlu T., *Tarihilik ve Tarihsizlik*, Felsefe Arkivi, 16.sayı 1968, 116

görüp düşünerek, dil ile varlık dünyası arasında nesnel bir bağ kurması sonucu meydana gelen yapıp-etmelerinden oluşur. Gerek bilim, sanat, felsefe gibi bir etkinlik alanında ve gerekse de günlük yaşam alanında söz konusu bağı kuramayan kimseler, dil, kullanıcılarına direnmediği için, dili gelişigüzel kullanırlar. Dilin gelişigüzel kullanımı ise bildirişimi zedelemekle kalmayıp, dilin gelişme ve zenginleşmesine de hiçbir katkıda bulunmaz.

1.1.2 Dilsel Yanılmalar

Dilin kötü (rasgele) kullanımı salt dilsel kaynaklı bir yanılmaya yol açar, ki bu genellikle “dilini düşünceyi çarpıtması” şeklinde ifade edilir.¹ Bazen düşünme sürecindeki çıkmazların, insanların birbirini anlamayıp tartışma ve hatta kavga etmelerinin ve insanlar arası ilişkide ortaya çıkan pek çok problemin gerisinde salt dilsel yanılmalar vardır. Yine salt dilsel yanılmalar ki, filozofları felsefi dile yönelik farklı doğrultulara sevk etmiştir. Bu doğrultular üç grup altında toplanabilir.²

1) Dil hakikatin bilgisine ulaşmada yetersizdir. Mutlak gerçeğin bilgisi rasyonel düşünme ve dil yoluyla değil, ancak doğrudan, aracısız olarak bir temasla, mistik sezgi ile edinilebilir. Dil bu bakımdan bir yardımcı değil olsa olsa engelleyici bir unsur olur. Çünkü dil hakikatin kendisini değil, onun görüntüsünü yansıtır (Plotinos-Bergson).

2) Dilde yanılmalara yol açan, çokanlamlılık ve belirsizlik gibi kimi kusurlar vardır. Fakat felsefi dildeki problemler gündelik dilden uzaklaşmak ve gündelik dilin sözcüklerini asıl anlamlarından uzaklaştırmaktan kaynaklanır. Gündelik dil, aslında, felsefi düşünüş için son derece uygundur (Locke-Wittegenstein).

3) Felsefi dildeki problemler günlük dilin kullanılmasından, günlük dildeki belirsizliklerden kaynaklanır. Günlük dilde anlam görelilik taşır ve bağlamdan bağlama

¹ Batuhan Hüseyin, *Dilin Tuzakları I*, Felsefe Arkivi, 14. sayı 1964, 83

² Cevizci Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, 190-191

değişir. Bu nedenle felsefi düşünüş için günlük dil uygun değildir. Bu doğrultudaki filozoflar felsefi düşünüşe uygun, günlük dilin kusurlarından arındırılmış, görelilik, belirsizlik ve çokanlamlılık taşımayan bir dil geliştirme çabası içine girmişlerdir (Russel, Leibniz, Carnap,...).

Dilsel yanılmaların, dilin gelişi güzel kullanımı dışındaki bir diğer nedeni de, bir bildirişim dizgesi olarak dilin kendi özelliklerinden, kullanıcısının bu özellikleri (dilnin görevlerini, mantıksal yapısını ve kullanım kurallarını) bilmemesinden ya da bilerek yanlış kullanmasından kaynaklanır. Dilsel yanılmalar dil kullanımında bulunan üç unsura (kullanıcı, dile getirilmek istenen nesne 'gösterilen', dile getiren sembol 'gösteren') bağlı olarak üç grupta toplanabilir:

1.1.2 a) Dil Kullanıcısından Kaynaklanan (Pragmatik) Yanılmalar

Pragmatik yanılmalar dil kullanıcısının dilin işlevlerini bilmemesinden ya da çok iyi bilmesinden kaynaklanır. Yani kullanıcı dilin işlevlerini farkında olmadan ya da bile-isteye, amaçlı bir biçimde birbirine karıştırır. Dilin bildirme görevi ile anlatma-ifade etme ya da yaptırma görevlerinin veya anlatma-ifade etme görevi ile yaptırma görevinin karıştırılması pragmatik yanılmalara yol açar. Herhangi bir sözcüğün bildirsel anlamda kullanılıyormuş gibi görünüp, aslında duygusal anlamından yararlanmaya çalışarak, olmasını istediğimiz şeyi olan bir şey gibi tasvir etmek sureti ile dinleyici-okuyucuda istediğimiz bir duygu, düşünüş ya da eylemin ortaya çıkmasını sağlayabiliriz. "Yaşamak direnmektir" tümcesi bu tür yanılmalara örnek verilebilir. Bu tümcede, verilmek istenen mesaj dilin bildirme işlevi ile sunulmuştur. Okuyucu-dinleyicide belirli bir tepkinin ortaya çıkması istenmekte, bunun içinse, dilin yaptırma görevi yerine bildirme görevi kullanılmaktadır.

Yapılan şey öznel bir değerlendirmenin nesnel bir kılık altında sunulmasıdır. Bu tür bir kullanım okuyucu-dinleyicinin, kullanımın altında yatan sebebi görmediğinde yanılmalara yol açar. Din, siyaset, ticaret ve felsefe alanlarında dilin bu şekil kullanımı oldukça yaygındır. Salt dilsel olan bu tür bir yanılgıya düşmemek için, sözcüklerin

bildirsel ve duygusal anlamlarının ayırt edilmesi ve kullanımının ardında yatan maksadın ne olduğunun görülmesi gerekir.

1.1.2 b) Gösterenden Kaynaklanan (Sentaktik) Yanılmalar

Sentaktik yanılmalar dilin çeşitli kiplerini (dilek, istek, soru, ünlem, bildirme,..), çeşitli dil seviyelerini (alt dil,üst dil) ve de sözcüklerin mantıksal tiplerini (nesne adı olan sözcükler, nitelik bildiren sözcükler, bağlantı sözcükleri..) karıştırmaktan ya da kasıtlı olarak birbirinin yerine kullanmaktan kaynaklanır. Resmi dairelerde gördüğümüz “sigara içilmez” levhası, sigara içmek isteyen birine “sigara içme”, sigara içmekte olan birine de “sigaramı söndür” demektir. Yani bir dilek-emir bir bildiri kipinde sunulmuştur. Kimi zaman nezaket, kimi zaman ironi ve kimi zaman da etki sağlamak amacı ile dil kipleri karıştırılır.

Günlük dilde olduğu gibi, özel dillerde (din, sanat, felsefe,...) de bu tür kullanımlara sıkça rastlanabilir. “İnsanlar eşit doğar” tümcesi olanı dile getiren bir bildiri tümcesi olmamasına karşın, olması isteneni dile getiren, bu isteğe bir nesnellik katmak amacı ile bildiri kipinde sunulan bir istek tümcesidir. Tıpkı pragmatik yanılmalarda olduğu gibi, bu tür kullanımlar da bir kitle etkileme ve yönlendirme silahı olarak kullanıldığında ve alıcısı (okuyucu-dinleyici) bu tür kullanımların ardındaki niyeti görmediğinde ciddi tehlikelere yol açabilir.

Dil seviyelerinin karıştırılması da sentaktik yanılmalara yol açar. Bir tümcenin doğru kabul edildiğinde yanlış, yanlış kabul edildiğinde doğru olması anlamına gelen paradokslar da bu tür yanılmaların ürünüdürler. Paradokslarda bir tümce kendi kendisinin yanlış olduğunu söyler.¹ Halbuki doğruluk, yanlışlık ancak bir üst dilde ve alt dil seviyesinden bir tümce için söz konusudur. Alt dil, dil-dışı nesnelere söz ederken kullanılan dildir. Üst dil ise dilsel nesnelere (sözcük, tümce, yanlış, anlam,

¹ Giritli Epimenides’in “*Bütün Giritliler Yalancıdır*” tümcesi bir paradokstur. Çünkü tüm Giritliler yalancı ise Epimenides de yalancıdır, eğer Epimenides yalancı ise

doğru,..) söz ederken kullanılan, dilin dilidir. Bu nedenle doğruluk, yanlışlık dil-dışı nesnelere söz eden tümcelere, üst dilden yüklenen yüklemelerdir. Bu tür paradokslara¹ felsefe tarihinde sıkça rastlanır.

1.1.2 c) Gösterilenden Kaynaklanan (Semantik) Yanılmalar

Semantik yanılmalar her sözcüğün bir nesnenin adı olduğu, tek ve belirli bir anlamı gösterdiği ve bu anlamın tek bir yöntemle (tek bir tanımlama yöntemi ile) ortaya çıkartılabileceği şeklindeki yaygın inanıştan ve sözcüklerin çok anlamlılık, belirsizlik ve kaypaklığından kaynaklanan yanılmalardır.

Dilde tek bir nesnenin adı olan, Türkiye, Aysel,..gibi sözcükler yanı sıra; aynı türden olan birden fazla nesnelere uygulanan, insan, elma,taş gibi nesne adları bulunmakla birlikte; kırmızı, sıcak,..gibi duyuşal nitelikleri ve güzel, iyi ... gibi değerlendirici nitelikleri ifade eden sözcükler; ve nihayet, ve, ise, dir,..gibi bağlantı bildiren ve; hiç, bazı, tek... gibi niceleme belirten sözcükler vardır. Tüm bu sözcüklerin dildeki işlevleri birbirinden farklıdır. Ne mantıksal değişmezler birer nesne adıdır, ne değerlendirici sözcüklerin mutlak bir anlamları vardır, ne de tüm bu sözcüklerin anlamları bir ve aynı yöntemle (tanımlama) ortaya konulabilir.

Doğal dillerdeki sözcüklerin büyük bir kısmı çokanlamlıdır. “Yavrucak ateşler içinde yanıyor” tümcesindeki ateşler içinde yanma ifadesi, alevler içinde olmak durumunu değer, vücut ısısının normalden yüksek olduğunu belirten bir tümcedir. Buradaki ateş ve yanmak sözcükleri çokanlamlı sözcüklere örnek verilebilir. Çokanlamlı bir sözcüğün, tümcede hangi anlamda kullanıldığı, çoğunlukla bağlamdan kolaylıkla çıkartılabilir. Buna karşın belirsizliği ayırt etmek daha zordur.

bütün Giritliler yalancı değerdir. Şu halde bu tümce doğru ise (Epimenides’in iddiası) yanlıştır; yanlış ise (Epimenides’in iddiası) doğrudur.

¹ Doç.Dr. Ahmet Cevici’nin ifadesi ile ‘*semantik paradokslar*’. *Felsefe Sözlüğü*,543

Bir sözcüğün belirsiz olması demek, o sözcüğün nerelere kullanılıp, nerelere kullanılmayacağını gösteren belirli bir kriterin olmaması demektir. Sıcak-soğuk, iyi-kötü, ...gibi nitelikler arası karşıt iki ucu gösteren sözcükler belirsiz sözcüklerdir. Bu sözcüklerin kullanım alanlarının sınırları görelidir. Söz konusu görelilik, ancak bağlam yardımı ile ya da mümkünse niceselleştirme yolu ile önlenebilir.

Tür gösteren sözcüklerin belirsizliğine ise sözcüklerin kaypaklığı denir. Kaypaklık, türleri 'işte o' yapanın ne olduğunun tam ve kesin bir yanıtının olmamasından kaynaklanır. Bu nedenle, felsefe tarihi boyunca, felsefenin ne olduğuna hemen her bir filozof farklı bir yanıt vermiştir. Demokrasi, insan, erdem, ...v.b. sözcükler kaypak sözcüklerdir. Hem dilin kendisi ve hem de tabii nesnelere, canlı ve cansız varlıklar sürekli bir değişim içinde oldukları için, bir tür adı olan sözcüklerin anlamında mutlak bir belirlilik söz konusu değildir. Çünkü bir sözcüğün anlamı olan nitelikler ve onlara ilişkin bilgiler sürekli olarak değişmekte ve buna bağlı olarak o sözcüğün anlamı da değişmektedir.¹ Sözcüklerin ifade ettikleri varlıkların (canlı-cansız, dilsel, düşünsel...) değişim oranına bağlı olarak, dildeki sözcükler tek anlamlılık ve belirlilik bakımından şu şekilde derecelendirilebilir:²

- 1-Matematiğin sözcükleri (beş, kare, açı, çizgi...)
- 2-Cansız varlıkları gösteren sözcükler (su, taş, bakır...)
- 3-Canlı varlıkları gösteren sözcükler (hayvan, memeliler, bitki)
- 4-İnsan ürünü alet ve nesnelere gösteren sözcükler (kalem, otomobil, gökdelen...)
- 5-Kültürün fiziksel özelliklerini gösteren sözcükler (camii, hamam, halı...)
- 6-Kültürün tinsel özelliklerini gösteren sözcükler (töre,günah, sanat...)

Şu halde, salt dilsel uzlaşımın ürünü olan matematik ve tabii bilimler terimlerinin dışında kalan tüm sözcükler, dile getirdiği varlık türü sürekli bir değişim içinde olduğundan ve sahip olduğu niteliklerin tam ve kesin bir bilgisine dilin açık dokusu nedeniyle erişmek mümkün olmadığı için, bu değişim oranında, az ya da çok

¹ Waismann'ın "dilinin açık dokusu" dediği şey budur.

² Batuhan H., *Dilin Tuzakları II*, Felsefe Arkivi, 15.sayı 1965, 46

belirsizlik taşırlar. Bu nedenle sosyal bir düzeni ifade eden ‘demokrasi’nin, bir insan etkinliği olan ‘sanat’ın, ‘felsefe’nin, yine bu arada insanların yaşam ideal ve biçimlerine ilişkin değerlendirci sözcüklerin düşünce tarihi boyunca pek çok farklı tanımları yapılmıştır. Yukarıdaki derecelendirme aynı zamanda, bu sözcüklerin ifade ettikleri varlık türlerini konu edinen bilgi dallarının dilleri hakkında bize ipucu vermektedir.

Fakat dilbilimde özel ya da yapma dil denilen; din, edebiyat, bilim, felsefe, ...gibi alanların kullandıkları, amacı, biçimi, terminolojisi ve kullanımını günlük dilin kullanımından farklı olan alan dillerine geçmeden önce, ‘söylem’ kavramı üzerinde durmak gerekir. Sıkça duyduğumuz bu sözcüğün acaba tek bir anlamı var mı, yoksa çokanlamlı sözcüklerden biri mi? Eğer çokanlamlı ise, çalışmamızın aynı zamanda adı da olan , ‘felsefi söylem’ ifadesinde hangi anlamda kullanılmıştır.

1.2 SÖYLEME İLİŞKİN BİRKAÇ BELİRLEME

Son yıllarda hem gündelik dilde ve hem de dilbilim ve diğer bilim dallarında sıkça duyulur olmuştur söylem. Bu sık ve rasgele kullanım sözcüğün belirsizleşmesine yol açmıştır. Çünkü söylem zaman zaman felsefe, zaman zaman ideoloji, kimi zaman anlatım biçimi, kimi zaman birey dili, zaman zaman dünya görüşü, kimi zaman bir sav, iddia, bazen retorik, bazen de dil anlamında kullanılır.

Sözcüğün etimolojisine baktığımızda, iki bin yıllık bir tarihi olduğunu, kökeninde tartışma, konuşma ve koşuşturma anlamına gelen ‘discursus’ sözcüğünün bulunduğunu görüyoruz. Söylemin sözlüklerde yer alan tanımları ise, düzenli düşünme, ussallık; düşüncelerin sözel olarak anlatılması, konuşma; bir konuya ilişkin resmi, düzenli ve uzunca düşünce aktarımı şeklindedir.

‘Felsefi söylem’ ifadesindeki söylem sözcüğünün anlamını, sözcüğün yukarıda belirtilen popülist ele alınmış biçimlerinde değil, dilbilimcilerin tanımlarında buluyoruz. 20.yy.dilbilimcilerinden, yapısalcı dilbilimin kurucusu F.Saussure, dil ve onun özel kullanımını arasındaki farkı ortaya koymak için, dil (langue) ve söz (parole) arasında bir

ayrım yapar.¹ Buna göre dil, sözcüğü tek tek ulus dillerini, yani toplumsal dili ifade ederken; söz, sözcüğü toplumsal dilin kişi tarafından gerçekleştirilmesi, yani dilin özel, kişisel kullanımını ifade etmektedir. Söz, kişinin bilgi, kültür, yetenek ve diğer kişisel özelliklerine bağlıdır. Bu nedenle, dili kullanıldığı bağlamdan bağımsız, soyut bir nesne olarak incelemek mümkün iken, sözü bağlamdan ayırmak mümkün değildir. Çünkü sözün neliğini oluşturan bağlamdır²

“*Felsefi Söylem Nedir?*” adlı eserinde B.Çotuksöken, söylemi Soussure’un dil/söz ayrımına dayanarak belirliyor. Bu ayrımda dil, dil yetisinin birey dışında kalan, bireyin tek başına ne yaratabildiği, ne de değiştirebildiği, toplumsal bölümdür.

“Oysa bu genel, nesnel, bireye sunulmuş, toplumsallığı ağır basan yapıyı, başka deyişle dili, konuşan birey, kendince yeni bağlantılar kurarak yeniden yaratıyor; artık bu yaratılan yeni yapı sözdür, söylemdir. Birey nesnel dil aracılığıyla, son derece değişik bağlantıları içeren önel söylemini kurar. Dilin bireysellikler çerçevesinde şu ya da bu içerikle oluşturulması, yeni bağlantıların kuruluşu dilin söylem haline gelmesini sağlar; söylemin yolunu açar; böylece aynı dil düzleminde rastlantısal /ilineksel yapılar yani bireysel olan yapılar, sözler, söylemler oluşur.”³

Bazı dilbilimciler de söylemi, dilin bireysel kullanımı olarak görürler. Buna göre dil kullanımının ‘nasıl’ı söylemi verir.⁴ Ya da söylem, bağlam olarak görülür. Buna göre, söylem sadece bir dizi dil biriminin değil, dil ve dil-dışı bağlamın (konuşucu-yazarın kim olduğu, yer ve zaman, kim için söylenildiği-yazıldığı,...) etkileşiminin bir ürünüdür.⁵ Söylem, bağlam olarak ele alındığında; “Söylemin niteliğini belirleyen üreticisi (konuşucu-yazar)dir. Yazarın adı söylemin içinden, onu üreten ve dış dünyanın

¹ Aksan D., *Her Yömüyle Dil I*, 52

² Ruhi Ş., *Söylem ve Birey, Söylem Üzerine*, 18

³ Çotuksöken B., *Felsefi Söylem Nedir?*, 90

⁴ Ruhi Ş., *Söylem ve Birey, Söylem Üzerine*, 19

⁵ Kocaman Ahmet, *Dilbilim Söylemi, Söylem Üzerine*, 14

parçası olan gerçek bir insana geçmez,söylemde sürekli olarak bulunur ve metnin (konuşma-yazı) köşelerini belirler, biçimini koyar.”¹

Söylemi, yapılan tanımlardan anlaşılacağı üzere, dilin bireysel bir kullanım biçimi olarak gören yaklaşımın dışında, onu dilin, bireysel değil, özel bir kullanım biçimi olarak gören bir yaklaşım vardır. Bu yaklaşımda söylem tek tek kişilerin değil, bir geleneğin, bir disiplinin veya bir kuramın özel bir dil kullanımını ifade eder. Konuşucu ya da yazarın ürettiği dile metin dersek; söylem birbiriyle bağıntısı olan metinlerin oluşturduğu bütündür. Her bir metnin kendi içinde bir bütünlüğü vardır ancak, tek başlarına bir söylem oluşturmazlar. Çünkü söylemde belirleyici olan şey metnin türü; metnin türünde belirleyici olan ana özellik ise metnin işlevidir. Bu bakımdan ele alındığında ise söylem, benzer iletişim işlevleri olan metinlerin oluşturduğu bir bütündür.² Bu anlamda felsefi söylem, bilimsel söylem, pozitivist söylem, edebi söylem,..gibi söylemlerden söz edildiğinde anlaşılan, birey olarak filozofun, bilimadamının, pozitivistin ya da edebiyatçının dili kullanımı değil, felsefenin, bilimlerin, pozitivist geleneğin ve edebiyat alanının dil kullanımlarıdır.

İster dilin birey tarafından özel kullanımı olsun, isterse belirli bir iletişim fonksiyonu doğrultusunda dilin farklı bireyler tarafından kullanımı olsun, söylemi genel olarak, dilin özel bir biçimde kullanımı şeklinde tanımlayabiliriz. Çünkü her iki yaklaşım da geçerlidir. Zira, örneğin genel anlamda bir felsefi söylemden söz ettiğimiz gibi, tek tek filozofların söylemlerinden de söz etmekteyiz. Bu çalışmanın ilerleyen safhalarında felsefi söylemin neliğini belirlemeye çalışırken, bir yandan bilimsel, dinsel sanatsal,... söylemlerden ve bir diğer yandan da Platon, Descartes, Kant,..gibi filozofların söylemlerinden yararlanılacaktır. Değil mi ki bir söylemi incelemek, onun başka söylemlerle ortak ve farklı anlatım özelliklerini belirlemektir.³

¹ Foucault'tan aktaran,Doltaş Dilek, *Söylem ve Yazın, Söylem Üzerine*, 73

² Ruhi Ş., *Söylem ve Birey, Söylem Üzerine*, 25

³ Ruhi Ş., *Söylem ve Birey, Söylem Üzerine*, 36

BÖLÜM 2

2.1 GÜNLÜK DİL VE ALAN DİLLERİ

Alan dillerinin özelliklerini anlamak için, alan dili ile günlük dil arasındaki farklılıklara bakmak gerekir. İki arasındaki farklılıklar genel olarak bakıldığında; işlev, varoluş önceliği, edinim (öğrenme) biçimi, yapı ve kullanım biçimi olmak üzere beş ana başlık altında ele alınacaktır

2.1.1 İşlev Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri

2.1.1 a) Günlük Dil

Günlük dil ister ressam, ister doktor, ister filozof, ya da ister kimyager, ister marangoz veya pazarcı olsun, belirli bir insan topluluğundaki, genç-yaşlı, kadın-erkek, her gruptan insanların kullandıkları, ortak, yazılı-sözlü yaşam dili şeklinde tanımlanabilir. Günlük dil bir yaşam dilidir çünkü, alan dillerinden farklı olarak, sadece özel bir etkinlik alanında değil, yaşamın her alanında, salt günlük yaşayışın doğurduğu ihtiyaçların söz konusu olduğu her yerde (otobüste, restoranda, okulda, sokakta, hastanede, hapishanede,...) geçerlikte olan, bir toplumdaki ortak ses ve söz birimlerinden oluşan bir dizgedir.

Şu halde, günlük dilin birincil işlevi bir toplumun bireylerini birleştirmektir. Bu dil sayesinde ki, fizikçi bir baba çocuğu ile iletişim kurabiliyor; hasta sıkıntılarını doktoruna anlatabiliyor; ressam resim yapma tekniklerini öğrencilerine öğretebiliyor; müşteri ihtiyaçlarını tezgahlara iletebiliyor; ve din adamı cemaati imana davet edebiliyor. Günlük dil sayesinde anne çocuğuna yalan söylemenin kötü, kapı eşğinde oturmanın günah olduğunu, yere tükürmemesi ve oyuncaklarını arkadaşlarıyla paylaşması gerektiğini telkin edebiliyor. Günlük dil sayesinde niçin ağladığımızı, içimize birdenbire doğuveren bir hissi, birisine ya da bir şeye karşı duyduğumuz öfkeyi karşımızdakinin uzmanlık alanı her ne olursa olsun anlatabiliyoruz.

Çalışmamızın başlarında, dilin, insanın sadece başka insanlarla değil, aynı zamanda kendisiyle arasında bir bağ olduğunu ve bu bağ yoluyla kendisini bir ‘ben’ olarak kavradığını, insan dışındaki varlıklarda teklik (individualite) söz konusu değilken, insanda dilden dolayı bir teklik olduğunu belirtmiştik. Bu bakımdan her bir insan teki evrende yalnızdır, kendi başınadır. İşte günlük dil, insanın bu yalnızlığını da giderir. Öyle ki, kimi zaman dilin bildirme, anlatma, yaptırma gibi herhangi bir fonksiyonunun dışında, sadece yalnızlığını gidermek amacıyla konuşur insan yanındakiyle. Uzun mesafeli yolculuklarda bir otobüsün koltuğunda yan yana oturan ve birbirlerini bir daha hiç görmeyecek olan iki kişi, birbirlerine herhangi bir konudaki derin bilgilerini, duygu veya isteklerini bildirmek için değil, sadece yalnızlığın doğurduğu sıkıntıdan uzaklaşmak için birbirleriyle konuşurlar. Hastane koridorlarında, duraklarda, kuyruklarda bekleyen insanlar arasındaki konuşmalar çoğunlukla bu türdendir. Hatta bazen öyle sıkılır ki insan yalnızlığından, ‘laf olsun diye’ şeklinde ifade ettiğimiz türden anlamsız, içeriksiz, kimi zaman da saçma ya da gülünç olan şeyler söyler karşısındakine, yanındakine. Şu halde, “şöyle bir kıpırdanan insan nasıl kendine en yakın bir şeye değerse, yalnızlığından doğrulan insan da –deyim yerindeyse- diline dolanır, bu dille tutunur kendine, bu dille gider başkalarına.”¹

2.1.1 b) Alan Dilleri

Alan dilleri din, fizik, felsefe, matematik, roman, şiir,...gibi alanlara özgü olan dillerdir. Alan dillerinin kapsamı, söz konusu alanın sınırlarıdır. Bu alanların ortak temeli yine insan olduğundan ve bunların her biri insanın, ister dilsel, ister düşünsel ve isterse nesnel varlık düzleminde olsun, varlık dünyasını, anlama girişimleri olduğundan, alanların zaman zaman kesiştikleri inkar edilemez. Bu kesişmeden dolayı alan dillerinin sınırları çok keskin, çok belirgin değildir. Nitekim felsefe tarihinde kimi filozofların söylemlerinde görülen dinsel, psikolojik, siyasal, bilimsel,...karakterler bu durumun sonucudur.

¹ Uygur N., *Dilin Gücü*, 52

Günlük dilin salt yaşam dili, gündelik yaşamın gerektirdiği bildirişmeyi sağlama ve kişi yalnızlığını giderme işlevi gören bir dil olmasına karşın, alan dillerinin işlevi fizik, edebiyat, felsefe, din,...gibi insan başarılarının oluşturucu, geliştirici ve taşıyıcısı olmaktır. Bu bakımdan her bir alan dilinin işlevi o alanın özel amacına hizmet eder.

2.1.2 Varoluş Önceliği Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri

Günlük dil kişinin dünyaya gelir gelmez karşılaştığı dildir. Çocuk, henüz günlük dilin kurallarını, ses ve söz dizimini öğrenmeden, annesi ve yakın çevresindeki insanların ses ve söz dizilerini duyar, tecrübe eder. Günlük dil, aynı zamanda yazıya da dökülebilmeye karşın, öncelikle konuşma dilidir. Çocuk henüz okuma-yazma öğrenmeye başlamadan da, günlük dili kendi ihtiyaçları doğrultusunda kullanabilmektedir. Yine aynı şekilde, özellikle köylerde pek çok yetişkin okuma-yazma bilmedikleri halde günlük dili kendi yaşamlarının gerektirdiği tüm olanakları ile kullanmaktadır. Zaten günlük dili yaşam dili olarak tanımlamış olmamızdan bile, günlük dilin gerek varoluş ve gerekse mantıkça önceliği anlaşılabilir. Zira yaşamın kendisi bilme-yapma karşısında bir öncelik taşır. Üstelik, alan dilleri, insanın, kendisi, başkaları ve varlık dünyası ile günlük dili sayesinde kurduğu bağın sonucu ortaya çıkan yapıp-etmelerinin ürünü olan başarıların dilidir. Yani günlük dil, alan dillerinin olanak alanıdır. Bu sebeptendir ki, günlük dilden ne kadar sıyrılmış olursa olsun, alan dillerinde günlük dilin öğelerine rastlarız.

2.1.3 Edinim (öğrenme) Biçimi Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri

Yukarda da belirtildiği üzere, yaşam dili ve öncelikle bir konuşma dili olan günlük dilin edinimi, teorik bir eğitim-öğretim sürecini gerektirmez. Nitekim, henüz okula başlamamış bir çocuğun salt deneyim sonucu olarak günlük dili kullanabildiğinden söz etmiştik. Buna karşın alan dillerinin edinimi sistematik bir eğitim-öğretim sürecini gerektirir. Ayrıca alan dilleri konuşma dili olarak kullanılabilirlikle birlikte, öncelikle bir yazı dilidirler ve bu bakımdan alan dillerinin edinimi için her şeyden önce günlük dilin teorik bilgisinin edinimi gereklidir.

Yine edinim bakımından bir diğerk farklılık da, günlük dil ediniminin tamamen rastlantısallığına karşın, alan dillerinin öğreniminin sistematik, kurallı bir süreç olmasıdır. Günlük dil edinimi kişinin, rastlantısal olarak hangi çevrede, nasıl bir kültürel ortamda ve kimlerle etkileşim içinde bulunduğu ile doğrudan ilişkilidir. Kişinin günlük dildeki kullanım ve becerisi, günlük dile hakimiyeti, onun içinde bulunduğu sosyo-ekonomik-kültürel çevre ve tabii kendi yetenekleri ile sınırlıdır. Kişinin alan dillerindeki kullanım ve becerisi ve alan diline hakimiyeti ise, hangi sosyo-ekonomik-kültürel çevrede bulunursa bulunsun, o alanda almış olduğu eğitim ve yine kendi yetenekleriyle sınırlıdır.

2.1.4 Kullanım Biçimi Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri

Günlük dilin kullanımı, daha önce de belirttiğimiz gibi, öncelikle konuşmaya dayalıdır. Ve konuşma sırasında bildirişimi sağlayan, sadece günlük dili oluşturan ses ve söz birimleri değildir. Konuşma esnasında ses tonu, bakış, el-kol hareketleri, mimikler,...gibi dil-dışı pek çok öge etkili olur. Hatta kimi zaman, günlük dilde ses ve söz birimlerinden oluşmuş bir tümcede verilmek istenen bir ileti, sadece jest ve mimiklerle veya tek bir bakışla bile verilebilir. Komşusuna misafirlige giden bir anne, yaramazlık yapan, şımaran çocuğuna bir bakışı ile “çok fazla şımarydın, bunun hesabını evde sorarım” mesajını verebilir.

Günlük dil kullanımındaki bir diğerk özellik de, günlük dilin, yine öncelikle bir konuşma dili olması nedeniyle kullanım hatalarına açık olmasıdır. Günlük dil kullanımının çok katı, standart kuralları yoktur. Kullanım kuralları dil yazıya döküldüğünde önem taşır. Konuşma dilinde, iletilmek istenen mesaj verilmek şartı ile, hatalı kullanım sorun yaratmaz. Nitekim, ileri yaşlarıma kadar “ağrımadık başa çaput sarmak” şeklindeki deyimini ben, “ağrımadık başa paçut sarmak” şeklinde söyledim ve ne demek istediğimi herkes anladı. Günlük dil hatalı kullanımlara öylesine açıktır ki, abi, geliyom, bi yıl sonra, ne diyon,...gibi, bazı kullanımlar konuşma dilinde yaygın ve hatta geçerli kullanımlardır.

Günlük dil kullanımında son bir özellik de, yine öncelikle konuşma dili olmasından kaynaklanan yöresel değişiklikler göstermesidir. Dilbilimde, bölgesel olduğunda 'lehçe' ve daha küçük yöreler söz konusu olduğunda 'ağız' denilen bu kullanım farklılıklarına tüm doğal dillerde rastlamak mümkündür. Ülkemizde de Karadeniz, Trakya, Ege ve Doğu Anadolu bölgelerinde dil kullanımı bakımından büyük farklılıklar vardır.

Alan dillerinin kullanımı öncelikle bir yazı dili olmaları bakımından, günlük dilin bu özelliklerini (dil-dışı unsurların etkisi, hatalı kullanım ve yöresel kullanım farklılıkları) taşımaz. Alan dillerinin kullanımı kurallıdır. Alan dilleri kullanımda bir rasgeleliği değil, bir bilinçliliği gerektirir. Alan dillerindeki bir hata, o alandaki çalışmalarını büyük ölçüde etkiler. Bu nedendir ki, felsefe alanında; Platon'da idea, Descartes'te töz, Kant'ta özgürlük,...kavramı gibi konularda yüzlerce tez çalışması yapılmıştır.

Alan dillerinde yöresel bir farklılık değil, fakat taşıyıcısı olan doğal dilin farklılığı söz konusudur. Yani fizik, felsefe, şiir,...'in Türkiye'deki taşıyıcısı Türkçe, Fransa'da Fransızca, Almanya'da Almanca'dır. Alan dillerinin taşıyıcısı olan doğal dil, her bir insan topluluğunun kendi kültür ve yazı dilidir. Şu halde, bu alanların taşıyıcısı olan Türkçe, Karadeniz, Trakya, Ege ve Doğu Anadolu bölgelerinde farklılık gösteren Türkçe değil, ülkemizin kültür ve yazı dili olan 'İstanbul ağzı' denilen Türkçe'dir.

2.1.5 Yapı Bakımından Günlük Dil ve Alan Dilleri

Yapısı bakımından günlük dil, yaşamın farklı görünümünde kullanılabilen, temelde konuşmaya dayanan, dil-dışı bildirişim dizgeleri ile birlikte kullanılabilen, hatalı kullanımlara ve argoya açık olan, kullanımda yöresel farklılıklar gösteren, edinimi, teorik ve sistemli bir eğitim-öğretimden önce, rastlantısal yaşam deneyimlerine bağlı olan, temelde bir insan topluluğundaki ortak, anlamlı ses ve söz birimlerinden oluşan ve bir insan topluluğundaki bireylerin bildirişimini sağlama ve onları birleştirme,

kişi yalnızlığını giderme işlevi gören , aynı zamanda alan dillerinin de olanak alanı olan bir dildir.

Alan dillerinin yapısı ise, her bir alana göre değişmekle birlikte, ortak özellikleri çerçevesinde bakıldığında; edinimi sistemli, kurallı, teorik bir eğitim-öğretim sürecini gerektiren, kullanımda belirli kurallar gerektiren, işlevi her bir alanın özel amacına bağlı olan, sadece ses ve söz birimlerden değil, zaman zaman çizgi, sayı, sembol,...gibi göstergeleri de içeren, söz konusu alana özgü bir göstergeler dizgesi (terminolojisi) olan bir dildir alan dilleri. Alan dillerinin yapısının her bir alana göre değiştiğini söylemiştik. Bu değişimi belirleyici kimi unsurlar vardır. Kısaca bu unsurlara da değinildikten sonra, bu unsurlar da dikkate alınarak, bir alan dili olan felsefenin dili üzerinde durulacaktır.

2.2 ALAN DİLLERİNDE BELİRLEYİCİ UNSURLAR

2.2.1 Alanın Konu Edindiği Varlık Türü

Aslında bir ve aynı varlıktan (insan) kaynaklanan bütün alanlar bir ve aynı varlığa (varlık dünyası) yönelirler. Fakat bu yöneliş, her bir alanda varlık dünyasının farklı görünümüne doğrudur. Her bir alan varlığın farklı varolma biçimlerini konu edinir ve bu da o alanın dilini belirleyen unsurlardan biridir.

Bir alanın konu edindiği varlık türü her şeyden önce o alanın terminolojisinde belirleyici rol oynar. Buna en güzel örnek, tıbbın dilidir. Tıp terminolojisi insan vücudunun anatomik, fizyolojik ve patolojik özelliklerini ifade eden sözcüklerle doludur. Etik alanının terminolojisi, ister istemez, değerlendirci, fizik alanının nesnel varlığı gösteren, matematiğinki soyut, uzlaşım sal olan ve nesnel bir gerçekliği olmayan matematiksel varlıkları gösteren, dilbiliminki ise üst dilsel sözcüklerden oluşur. Şu halde, bir alanın konu edindiği varlık türü, öncelikle söz konusu alanın terminolojisini oluşturan sözcük tiplerinde belirleyici rol oynar.

2.2.2 Alanın Varlığı Nasıl Gördüğü

Bütün alanların varlık dünyasına karşı sergiledikleri tavırlar birbirinden farklıdır. İçerisinde küçük bir gölün bulunduğu, etrafı ağaçlarla çevrili bir tabiat kesitini örnek alalım; Bu manzara karşısındaki bir din adamı, gördüklerine Tanrının yaratma gücünün küçük bir örneği olarak bakarken; bir kimyager, o manzara bütünü oluştururan unsurlara tek tek bakar ve bu unsurların kimyasal yapısıyla ilgilenir. Aynı manzara içindeki bir müzisyen, suyun dalgalanmasından, havanın esmesinden çıkan ses ile, ağaç yapraklarının hışırtısı ve çeşitli hayvan seslerinin bir araya gelmesinden oluşan melodiye yönelirken; aynı görüntü karşısındaki filozofun tavrı çok daha başkadır. Aynı manzara karşısında filozof, sadece bu bütünü oluştururan unsurlara değil, sadece ondaki görsel ya da işitsel bütünlüğe değil, aynı zamanda yaşamsal bütünlüğe de bakar. Filozof bununla kalmayıp, o manzara karşısındaki din adamının, müzisyenin, kimyagerin,...tutumlarına da bakar ve insan varlığını da o manzaranın içine yerleştirerek, varlık dünyasının salt dış dünyada, salt dilde, salt düşünmede varolan kadarına değil, bütününe ve bütünlüğü içinde varlığa yönelir.

Varlık dünyasına alanların farklı yönelişleri, yalnızca söz konusu alanların terminolojisinde (ses, söz, çizgi, sembol...) belirleyici olmakla kalmayıp, bu terminolojinin kullanım biçimini de (ses dizgesi, söz dizgesi, çizim, formülasyon...) belirler. Karikatürist ve ressam varlığı nasıl gördüğünü çizgilerle; müzisyen sesle; matematikçi, fizikçi, kimyacı formülasyonlarla; filozof, şair ve beşeri bilimciler sözle dile getirir.

2.2.3 Alanın Amaç ve Yöntemi

Tüm insan etkinlikleri ve bunların sonucu olan bilim, felsefe, din, sanat,...v.d. insanın da içinde bulunduğu evrene bir düzen verme, daha doğrusu, evrendeki makro-mikro düzeni kavrama, ona bir anlam verme çabasının ürünüdürler. İnsan varlığı, bilebilen, duyan, tad alabilen, gören, hissedebilen, inanan, estetik ve uyumlu olana eğilimi olan, isteyen, hedef koyan bir varlık olduğu için ve tüm insansal etkinliklerin

varoluş kaynağı insan olduğu için, dinde evrende olan ya da olduğu, olması gerektiği varsayılan bu düzene inanılır; bilim ve felsefede usamlama yoluyla aranır; sanatın çeşitli dallarında çeşitli biçimlerde yansıtılır ve hissettirilmeye çalışılır.

İşte her bir alanın amacı, o alan dilinin işlevini de belirler. Bu işlev de yine her alanın kendi terminolojisini kullanma biçimini belirleyen bir unsurdur. Yine alanlar arası amaç farklılığı ve konu edinilen varlık türü, varlığa karşı gösterilen tavır farklılığı bir yönetsel farklılığı beraberinde getirir. Örneğin, fizik, kimya gibi dış dünyada varolan varlığı konu edinen, dış dünyada varolanların yapısını, bunlar arasındaki ilişkileri bilmek isteyen bilimlerin, bu amaca ulaşmak için kullandıkları yöntem, deney-gözlem ve niceselleştirme. Deney-gözlem ve niceselleştirme yöntemi bilimlerin dilini gerek terminoloji (göstergeler dizgesi) ve gerekse de dilin kullanım biçimi(formülasyon, grafike etme, sayısallaştırma, söze dökme) bakımından belirleyici bir rol oynar.

2.2.4 Alanın Taşıyıcısı Olan Doğal Dil

Bir alanın ortaya çıktığı ya da o alanın temel taşıyıcısı olan doğal dil de alan dillerinin yapısını terminolojide belirleyici olmak bakımından etkiler. Günümüz tıp biliminin terminolojisi Latin diline dayanır, ülkemizde hukuk alanı terminolojisinin büyük bir kısmı Arapça-Farsça kökenlidir. Felsefe etkinliğinin ortaya çıktığı ve varlığını sürdürdüğü medeniyetler batı medeniyetleri olduğu için, ülkemizdeki taşıyıcısı Türkçe olan felsefe dilinde batı dilleri kökenli terimler azımsanamayacak ölçüdedir.

Şu halde bir alanın dilini, gerek terminoloji, gerekse dilsel öğelerin kullanım biçimi bakımından, yani alan dilinin yapısı bakımından belirleyen unsurlar; alanın konu edindiği varlık türü, varlığı nasıl gördüğü, amaç ve yöntemi ve söz konusu alanın taşıyıcısı olan doğal dildir.

Alan dillerinin belirtilmesi gereken son bir özelliği de, edinim ve kullanım maddelerinde dolaylı da olsa değinilen, her bir alan dilinin kendine özgü bir terminolojisi ve terminolojisini kullanım biçimi olduğu ve alan dillerinin edinim ve

kullanımı bir kurallılık ve eğitim sürecini gerektirdiği için, bu dillerin ifade ettiği anlamı, günlük dilden farklı olarak, ancak bu dille bakıp, gören ve bu dille düşünen kişilerin kavrayabilmesidir.

BÖLÜM 3

FELSEFİ DİL VE SÖYLEMİN NELİĞİ

“*Felsefi Söylem Nedir?*” adlı esrinde B.Çotuksöken, daha önce de belirtildiği gibi, söylem kavramını, F.Soussure’un dil-söz ayrımından yola çıkarak, dilin bireysel kullanımını şeklinde belirlemiştir. Bu belirleme doğrultusunda felsefi söylem, felsefe dilinin bireysel kullanımını ifade etmektedir. Fakat Çotuksöken, felsefi söylemi sadece felsefenin bireysel dile getirilişi olarak değil, aynı zamanda felsefenin ta kendisi olarak irdeler söz konusu eserde.

“‘Söylem’ sözcüğü, oldukça geniş bir kavramsal içeriğe sahip: burada söz konusu olan, felsefenin kendisi, her şeyiyle felsefe; konusuyla, benimsediği yöntem ya da yöntemlerle; bakış açısıyla ve somut olarak dile getirilişiyle, daha önceki zaman boyutunda yer alan kendisiyle, her şeyiyle felsefenin kendisi. Söylem felsefenin sadece dilsel yanı değil. Felsefe, konusuyla, konusuna yaklaşımıyla, bu yaklaşımı dile getirilişiyle bir bütün.”¹

Felsefi söyleme ilişkin böylesi bir yaklaşım, özgün bir yaklaşımdır. Bu nedenle de söz konusu eserde sadece felsefi söylemin neliği değil fakat, aynı zamanda felsefenin neliği de konu edinilmiştir. Hatta denilebilir ki bu eser tümüyle, yazarın felsefe adı verilen insansal etkinliği, kendi ‘felsefe’ kavrayışı çerçevesinde, bir tanıtmaya girişimidir. Zira, Arslan Kaynardağ ile yaptığı bir söyleşide Çotuksöken, Kaynardağ’ın “Bu kitaba bir tür ‘felsefeye giriş’ diyebilir miyiz?” şeklindeki sorusunu şöyle yanıtlar: “Evet bir tür felsefeye giriş denilebilir sanıyorum. Felsefenin söylemce çoğulluğu, felsefeye girişlerin de çoğulluğunu içermekte doğal olarak. Her filozof başlığı ne olursa olsun, öz olarak, içerik olarak bir ‘felsefeye giriş’ yazabilir.”²

¹ Çotuksöken B., *Felsefi Söylem Nedir?*, 59

² Çotuksöken B., *Felsefeyi Anlamak Felsefeyle Anlamak*, 104

Bu çalışmada ise, felsefi dil ve söylemin neliğini ortaya çıkartılmaya çalışılırken, yeri geldiğinde felsefenin neliğine de değinilmekle birlikte, felsefi söylem, tümüyle bizzat felsefenin kendisi olarak değil, felsefe dilinin bireysel kullanımı olarak ele alınıp irdelenecektir.

3.1. Felsefi Dil ve Felsefi Söylem

Bu çalışmada felsefi dilden anlaşılan, bir insansal etkinlik olan felsefe alanının kendisiyle oluşturulduğu, geliştirildiği ve taşındığı dildir. Çeşitli söylem farklılıklarına rağmen bu dil, gerek bir filozofun orijinal metninde, gerek orijinal bir metin üzerine bir yapıtta, ve gerekse de bir akademisyenin eğitim amaçlı konferansında kullandığı yazılı ya da sözlü göstergeler dizgesidir. Tıpkı fizikte ya da kimyada, dilbilimde ya da psikolojide, matematikte yada mantıkta, şiirde ya da romanda olduğu gibi, felsefenin de kendine özgü bir terminolojisi ve bu terminolojiyi kullanım biçimi vardır. Bu bakımdan, nasıl ki, bir fizik metnini anlamak için sadece okuma yazma bilmek yetmiyor ve fiziğin terminolojisini tanımak ve onun kullanım kurallarını bilmek gerekiyorsa, bir felsefe metnini anlamak için de, her ne kadar doğal dilden kurulu da olsa, felsefi terminolojiyi ve onun kullanım kurallarını bilmek gerekmektedir. Çünkü, felsefi terminolojiyi oluşturan sözcükler çoğun doğal dilin sözcükleri olmasına karşın, bunların felsefe metinlerindeki kavramsal arkaplanları günlük kullanımlarındaki anlamlarından çok farklıdır. Aksi takdirde, felsefe terimleri sözlüğü adı altında sözlüklerin düzenlenmesine gerek kalmazdı.

Felsefi söylemden anlaşılan ise, bu özel göstergeler dizgesinin, belirli bir 'felsefe' kavrayışına sahip filozof, okul ya da gelenekler tarafından kullanımudur. Bu bakımdan çalışmada bir alan dili olan felsefi dilin özelliklerini belirleyen unsurlar ve bu dilin özelliklerine değinilirken aynı zamanda felsefi söylemin özellikleri de açığa çıkartılmaya çalışılacaktır.

3.2. Felsefenin Dili ve Doğal Dil

Felsefenin dili dendiğinde karşımıza çıkan, her şeyden önce, tüm beşeri bilimlerde (tarih, sosyoloji, dilbilim, antropoloji, ...) ve edebiyatta (şiiir, roman, masal,...) olduğu gibi bir doğal dil (ana dil, yaşam dili)dir. Zira “filozof, doğal bir dili ‘felsefeye’ ve yeniden kuran, başka deyişle, yeni bir söylem oluşturan kişidir.”¹

Felsefe dilinin tabii bilimler (biyoloji, tıp, fizik,...) ve formel bilimler (matematik, mantık) dillerinden en belirgin farkı, bu noktadadır, yani felsefi dilin, doğal dilin özel bir kullanımı olmasıdır. Bu nedenle tabii bilimler ve formel bilimlerin dili temelde yazı dili iken, felsefi dil hem yazı ve hem de konuşma dilidir.

Her ne kadar felsefe tarihinde, sahip olduğu bazı problemler² nedeniyle doğal dillerin, felsefi düşünme ve felsefi bilgiyi dile getirmek için elverişli olmadığı, felsefi düşünme sürecindeki bazı tıkanıklık ve çıkmazların doğal dillerin söz konusu problemlerinden kaynaklandığı ileri sürülmüş ve bunun yerine başka diller (bilim dili, matematik dili, mantık dili ya da yeni yapma diller) getirme yönünde çabalar³ gösterilmiş olsa da, şu bir gerçektir ki, felsefi düşünme ancak ve ancak doğal dille mümkündür. Bu felsefi düşünme tarzının kendi mahiyetinden dolayı böyledir. Çünkü felsefi düşünme en temelde, varlığa, ister düşünsel, ister dilsel ve isterse de nesnel düzlemde olsun varlığa ve bizzat yaşama yönelik bir refleksiyonudur. Felsefi düşüncesini bilimsel düşünüşten ayıran, onun, belirli bir düzlemdeki varlığa değil, tüm düzlemleriyle varlığa yönelmesi ve bu düzlemlerde varolanlar arasındaki ilişkileri incelemesidir.⁴ İşte böyle bir inceleme tüm boyutları ile yaşamın kendisi üzerine bir refleksiyonudur. Kısaca, felsefi düşünme, tüm düzlemleri ile varlığı sistemli bir bütünlük içinde anlamlandırmaya yönelik, derinlemesine bir düşünüşdür. Söz konusu derinlik ancak, kişi hamurunun kendisiyle yoğrulduğu yaşam dili olan doğal dille mümkündür. Çünkü kişi, ‘ben’ bilincine bu dille varır; evrenle bu dille karşılaşır, nesnelere bu dille

¹ Çotuksöken B., *Felsefeyi Anlamak Felsefeyle Anlamak*, 102

² Bu problemler ‘Dilsel Yanılmalar’ başlığı altında ele alınmıştır.

³ Uygur N., *Dilin Gücü*, 69

⁴ Çotuksöken B., *Felsefeyi Anlamak Felsefeyle Anlamak*, 101

adlandırır, sınıflandırır ve düzenler; bu dille diğer insanları ‘sen’ olarak görür; bu dille değer duygusu kazanır, ahlak düzeni kurar, kısaca, bu dil kişi hamurunun kendisiyle yoğrulduğu şeydir ve bu nedenle doğal diller çalışmamızda ‘yaşam dili’ olarak ifade edilmiştir. Doğal dil her insan topluluğunun kendi anadilidir. Doğal dil ile felsefe arasındaki organik ilişkiyi Bilge Karasu bir soru ile gözler önüne serer:

“Bir dilin yapısı, o dilde düşünce sürecinin de yapısıdır. Felsefi düşünce bir dilde çeviri yolu ile başlatılabilir. Ama o dilde düşünülmedikçe o dili konuşanların felsefesi olabilir mi?”¹ Benzer bir yaklaşım, Adnan Onart tarafından şu şekilde dile getirilmiştir: “Felsefe eğitimi tüm duygusal yüküyle yaşanmış bir dilde, yaratıcı olarak kullanılan bir dilde, kısaca anadilde yapılabilir.”²

İşte felsefenin dilinin, öncelikle bir doğal dil olması nedeniyle, bir doğal dildeki değişiklikler, o dile yönelik bilgi ve bakıştaki değişiklikler, o dilde yapılan felsefeyi, o dilde gerçekleştirilen felsefi düşünüş ve bunun dile getirilişini de etkiler.³

3.3. Alan Dili Olarak Felsefenin Dili

Felsefi dilin, doğal dil temeli bakımından tabii bilimler ve formel bilimlerin dillerinden farklı oluşu kendiliğinden ortaya çıkıyor. Fakat beşeri bilimler ve edebiyatın dilleri de doğal dilin özel kullanımlarıdır. Şu halde, tarih, dilbilim, arkeoloji,...v.d. beşeri bilimler ve şiir, öykü, deneme,...v.d. edebiyat alanları gibi doğal dil ile yapılan felsefenin dilini belirleyici unsurlar nelerdir? Bunları ortaya çıkarmak için izleyeceğimiz yol, alan dilleri bahsinde izlenmiş olan yolun aynıdır. Yani felsefenin dili, kendisini belirleyici unsurlar olarak, felsefe alanının; konu edindiği varlık türü, varlığı nasıl gördüğü, amaç ve yöntemi, taşıyıcısı olan doğal dil bağlamında irdelenecektir.

¹ Karasu Bilge, *Yazar, Yazı, Dil*, Felsefe Kurumu Seminerleri, I. Kitap, 1977, 23

² Onart Adnan, *Felsefe Öğretimi Yapan Üniversitelerde Felsefe*, Felsefe Kurumu Seminerleri, II. Kitap, 1979, 103

³ Çotuksöken B., *Felsefeyi Anlamak Felsefeyle Anlamak*, 101

3.3.1 Felsefenin Konu Edindiği Varlık Türü

“Felsefi bir metin, tıpkı diğer sanat ürünleri gibi, bizim için bir araç olmalıdır. Her ikisi de insanın varoluşu üzerine, yaşamın gizemi, ölümün gizemi, evrensel olanın sonsuz yayılımının gizemi ve benzeri üzerine meditasyonlardır. Felsefenin sadece filozofa özgü bir özellik olduğu şeklinde oldukça popüler bir yargı vardır. Fakat bu yanlıştır, felsefe insan varlığının tümüne özgü bir özelliktir.”¹

Gerçekten de felsefenin kaynağı olan arayış, sadece filozofa özgü bir arayış değildir. Denilebilir ki, tüm insan başarıları aslında bu arayışın ürünüdürler. Bilim, sanat, din hepsinin kaynağı aynı arayıştır ve hepsi de varlığı konu edinir. Fakat felsefe dışındaki etkinliklerde, anlam verme çabasında ‘varolan’ da yoğunlaşılır. Felsefede ise salt varolanın kendisi bu çaba için yeterli değildir. Felsefede sadece belirli bir düzlemde varolan varlık değil, aynı zamanda farklı düzlemlerde varolan varlıklar arasındaki ilişki de konu edinilir. Bu nedenle, canlı-cansız varlık, insan, bilimler, dil, din, tarih, yaşamın bizzat kendisi ve hatta felsefenin kendisi felsefenin konu edindiği varlık alanını oluşturur. “Varlık aleminin, felsefenin uğraşamayacağı hiçbir sahası yoktur.”²

Felsefenin konu yelpazesinin bu denli geniş olması, felsefenin en belirleyici özelliği olan refleksiyondan kaynaklanır. Felsefe tarihinde gerek konusu, gerek hareket noktası, gerek temele aldığı disiplin ve beslendiği kaynaklar ve felsefe kavrayışı ve gerekse de düşüncelerini dile getiriş biçimi bakımından olanca çeşitliliğe rağmen, gerçekleştirilen düşünüşe felsefe, onu gerçekleştirene de filozof denmesini sağlayan ortak temel, işte bu refleksiyondur.³ Refleksiyon, Çotuksöken’in tüm düzlemlerde (dilde, düşünmede ve dış dünyada) varolan varlık ve farklı düzlemlerdeki varolanlar arasındaki ilişki üzerine düşünme olarak ifade ettiği şeydir.

¹ Gadamer H.Georg, *Without Poets There Is No Philosophy*, Radical Philosophy,69.sayı 1995,29

² Mengüşoğlu T., *Bilgi Fenomeninin Felsefi Antropoloji Bakımından Tahlili*, Felsefe Arkivi, 2.sayı 1955, 66

³ Gündoğan A.Osman, *Filozof ve Felsefe Hakkında*, Felsefe Dünyası,10.sayı 1993, 42

Bir filozofun felsefe kavrayışı bir bakıma onun felsefenin konusunu ne şekilde belirlediğidir. İşte felsefe tarihini, felsefenin konusuna yönelik yaklaşımları bakımından incelersek, iki yaklaşımla (metafizik/sistemci yaklaşım ve analitik yaklaşım) karşılaşırız. Metafizik yaklaşım her şeyi (dilsel, düşünsel, nesnel...) felsefenin konusu olarak görürken; analitik yaklaşım felsefenin konusunu salt dilde varolanlarla sınırlandırır.¹ Peki felsefenin konu edindiği varlığın türü felsefenin dilinde ne şekilde belirleyici rol oynar? Bu sorunun yanıtı iki başlık altında verilecektir.

a) Felsefenin konu edindiği varlığın türü, her şeyden önce felsefe terminolojisinde belirleyici rol oynar. Analitik yaklaşımda üst-dilsel, metafizik yaklaşımda ise hem alt ve hem de üst-dilsel bir terminoloji göze çarpar. Her şeyi felsefenin konusu olarak gören bu geleneksel yaklaşım, konu edindiği varlığın tüm uzanımlarını dile getirebilecek çeşitlilikte bir terminoloji kullanır. Bu nedenle felsefenin dil göstergeleri ne salt, tabii bilimlerde olduğu gibi, tasvir edici; ne salt, dinlerde olduğu gibi, teolojik; ne salt, sanatlarda olduğu gibi, imgesel-kurgusaldır. Tüm boyutlarıyla varlığı konu edinen, bunları sistemli bir bütünlük içerisinde anlamlandırmaya çalışan bir felsefede doğal olarak, terminoloji ‘varlık, hiçlik, insan, makine, dil, ilke, zaman, bulantı, korku, tarihsellik, obje, doğruluk, hakikat, nesnellik, aydınlanma, dil oyunu, iyi isteme, tin, yaşantı, tanrısal ışık, kişi, özgürlük, öz, idea, nedensellik,...’ şeklinde bir çok çeşitlilik gösterir.

Böylesi bir terminolojide sözcükler çoğunlukla bir görelilik (bağlama, yazara, döneme, anadile,...) taşır. Bu nedenle, örneğin felsefe tarihinde bir filozofun tek bir kavramını konu edinen yığınla çalışma vardır. Yine bu nedenle, Çotuksöken “felsefi söylem onu oluşturanından soyutlanamaz; filozofun dilden öte bir söylem oluşturması bunun en açık kanıtıdır.”² demektedir. Aynı nedenden dolayı, günümüzde, Descartes Sözlüğü, Kant Sözlüğü gibi sözlükler yazılmakta ve yayınlanmaktadır.

¹ N.Uygur felsefeyi şu şekilde tanımlıyor: “Felsefe dünyaya yönelmiş olan dilin anlamında derinleşmedir.” *Felsefenin Çağrısı*, 29

² Çotuksöken B., *Felsefi Söylem Nedir?*, 62

Felsefi terminolojiyi oluşturan sözcükler aynı zamanda bağlama, yani metnin bütünlüğüne de görelidir. Bu nedenle pek çok filozof okuyucusunun bir eserin tümünü okumadan kendisi hakkında bir yorum yapmaması konusunda uyarır. Descartes, 'Yöntem üzerine Söylem'de, Berkeley, 'İnsan Bilgilerinin Kaynağı Üzerine'de böyle uyarılarda bulunurlar. Heidegger, 'Metafizik Nedir?' adlı eserinde okuyucuya, eseri hangi sıra düzeni içinde okuması gerektiğini izah eder. Gerçekten de, örneğin Sartre'ın " Varoluşun henüz varoluşmayan ile belirlenir. Henüz varoluşmayan da varoluşla belirlenir."¹ şeklindeki tümcesi, Sartre'ın öğretisi bağlamında ele alınmadığında anlamsız denilebilecek niteliktedir. Aynı şekilde, örneğin T.Mengüşoğlu'nun "insan bir olanaklar varlığıdır" ifadesinin anlam derinliğine ancak onun Antropolojik Felsefe öğretisinde ulaşılabilir.

Felsefi terminolojideki sözcüklerin göreliliği bir de doğal dillerdeki belirsizlik, çokanlamlılık ve çağrışımsallığa dayalıdır. Çünkü felsefede sadece bilgi yüklü, tasvir edici sözcükler değil, bunun yanı sıra, duygu yüklü, değerlendirici sözcükler de vardır. Örneğin, 'iyi, mutluluk, güzel, değer, estetik,...' gibi sözcükler belirli tek bir anlamı olmayan ve felsefi terminolojide önemli bir yer teşkil eden sözcüklerdir.

Felsefi terminolojinin çok çeşitliliği, en belirgin biçimde bir felsefe metnin kendi doğal dilinden bir başka doğal dile çevirisinde ortaya çıkar. Bu bakımdan edebi metinlerden sonra en zor çevrilen metinler felsefi metinlerdir. Zorluk, felsefi terimlerin (günlük dilin sözcükleri bile olsalar) işlem farkından ve bu işlemin ancak, bağlamdan elde edilebilmesinden kaynaklanır. Buna karşın, gerek formel bilimlerde ve gerekse tabii bilimlerde, terminolojiyi oluşturan göstergeler literal anlamda kullanıldıkları için, çoğunlukla çokanlamlılık, anlam belirsizliği ve çağrışımsal bir nitelik göstermediklerinden, çeviride bağlama, özellikle de bir felsefe metninde olduğu ölçüde, ihtiyaç duyulmaz.

¹ Bu tümcede Sartre, dilimizin bize düşüncelerimizi, edimlerimizin de niyetlerimizi öğrettiğini ifade etmektedir. Murdoch Iris, *Sartre'in Yazarlığı ve Felsefesi*, 106

İster düz isterse dolaylı anlatım biçimi ile dile getirilmiş olsun, formel, tabii ve beşeri bilim dillerinden farklı olarak, felsefi dilde dikkat, gösterilene olduğu kadar gösteren üzerine de yoğunlaşır. Filozof dile karşı öyle hassastır ki, sözcük seçiminde kılı kırk yaran bir titizlik felsefe metinlerinde dikkat çeker. Çünkü, filozofun vermek istediği ‘anlam’ı o bağlam ve o metin bütünlüğü içerisinde ancak o sözcük verebilir. Bu nedenle filozof, günlük dilde sıklıkla birbirinin yerine kullandığımız, ‘kişi’ ile ‘birey’, ‘varlık’ ile ‘varolan’, ‘yaşam’ ile ‘yaşantı’,...gibi sözcükleri birbirinin yerine kullanmaz. Hatta yazılı metinlerde bazen, yazılı dilin çeşitli olanaklarından (italik yazma, paranteze alma, ayırık yazma, altını çizme, tırnak içine alma, kalın yazma,...) yararlanmak sureti ile, bir sözcük ya da deyimini üzerine basa basa kullanır. Aşağıdaki alıntılar bu tür kullanımlara birer örnektir.

“Felsefe sorusu ne evren olarak evreni ne de dil olarak dili sorar. Kısaca söylemek gerekirse, felsefe sorusu, dünyaya-yönelmiş-olan-dilin-anlamında derinleşmeyi başlatır denebilir.”¹

“Bu yoldan şiire yaklaşanlar, çoğu zaman belli bir estetik ya da felsefe görüşüne-o çağda insanın birçok başarı alanlarında moda olan bir görüşe-, bir “ekol”e dayanırlar. Dayandıkları ekole göre de, belli yapıtların ve yaratıcılarının o tarihsel anda ve o toplumda o r t a y a ç ı k m a s ı n ı ş u veya bu biçimde açıklarlar.”²

Bu bakımdan, sadece terminoloji çerçevesinde düşünüldüğünde bile, felsefi dil, gerek okuyucu-dinleyici ve gerekse yazar-konuşmacısında tam bir konsantrasyonu gerektirir.

b) Felsefenin konu edindiği varlık türü felsefede anlatım biçiminde belirleyici rol oynar. Konusu gereği tıpkı terminolojisinde olduğu gibi anlatım biçiminde, dile getirilişinde de bir çok çeşitlilik söz konusudur felsefede. Felsefi düşünüşte bilimin

¹ Uygur N., *Felsefenin Çağrısı*, 29

² Kuçuradi İonna, *Sanata Felsefeyle Bakmak*, 79

kullandığı açıklamalı-betimsel anlatım yanı sıra, edebiyatın imgesel-kurgusal anlatım biçimine de rastlamak mümkündür.

Felsefenin dile getiriliş biçiminde çeşitliliğe karşın değişmeyen tek şey mantıksallıktır. Felsefenin varlığı sistemli bir bütünlük içinde anlamlandırmak olduğunu ifade etmiştik daha önce. İşte buradaki sistemlilik, felsefi metindeki mantıksal düzendir. İster metafizik, isterse analitik yaklaşımda olsun, tüm felsefe metinlerinde mantıksal bağlantılar, ilişkilendirmeler kısaca temellendirmeler dikkat çeker.¹ “Felsefede varılan sonuçlar, her şeyi konu edinen felsefenin , konulaştırdığı her alana uygulanır; her alanı-sanatı, davranışlar alanını, toplumu,...v.d.-anlamının, açıklamanın ilkesi olur.”²

Felsefi düşüncenin dile getirilişinde tüm filozoflarda ortak olan şey, o halde, dile getirilişin mantıksal bir düzen içinde gerçekleştirilmesidir. Farklı olan ise, mantıksal bir düzen içinde felsefi düşünüşün, farklı anlatım olanaklarından yararlanılarak ifade edilmesidir.

“Felsefede önemli olan düşüncenin kendisi değildir-bütün düşünülebilir düşünceler, zaten, şu ya da bu biçimde, daha önce düşünülmüştür; önemli olan düşüncenin dile getiriliş biçimidir-‘yeni’ anlam ancak orada bulunabilir.”³

Felsefenin konusunu salt dilde varolanlarla sınırlandıran analitik bir yaklaşımda, anlatım biçimi ister istemez çözümlene olacaktır. Çözümlemeci anlatım biçiminde kavramlar tanımlanır, sınıflandırılır, anlam içerikleri ve ne tür kavramlar oldukları belirlenir. Metafizik yaklaşımda ise çözümlenmenin yanı sıra, tasvirsel, imgesel, metaforik anlatım biçimlerini de görmek mümkündür. Şu halde felsefede düz anlatım kadar, hatta kimi filozofların dil kullanımında ondan daha fazla (Nietzsche ve Heidegger bunun en güzel örnekleridir) dolaylı anlatım biçimleri kullanılır. Felsefenin konusu ile anlatım biçimi arasındaki ilişkiyi O.Arıoba şu şekilde dile getirir:

¹ İnam Ahmet, *Felsefede Deneme Yazmak*, Felsefe Dünyası,3.sayı, 5

² Çotuksöken B., *Felsefi Söylem Nedir?*, 77-78

³ Arıoba O., *De Ki İşte*, 109

“Bütün felsefe kavramları, temelde, eğretilenlerdir. Felsefenin konusu, çünkü, dolaysız bir dile gelmeye elvermez: felsefe önermeleri, sözcük anlamlarında alınca, saçma olmaktan kurtulamazlar. Her felsefe önermesi, anlamını ve doğruluğunu, dolaylanınca gösterir ancak; çünkü, kendisi zaten dolaylanarak dile getirilmiştir. Felsefenin yolu dolambaçlıdır-yapılmasının yolu da, yazılmasının yolu da, anlaşılmasının yolu da- işte: kişinin kendisi kadar karmaşık, dolayısı ile bir o kadar dolambaçlı...”¹

Gerçekten de salt düz anlatımla, literal bir ifade biçimi ile felsefenin konu edindiği varlığın bütün noktalarına uzanmak mümkün değildir. Bu nedenle özellikle yaşam ve insanı konu edindiğinde felsefe, şiirsel, edebi bir anlatım biçimi ağırlık taşır. Çünkü, yaşamın kendisi ve her türlü yaşantılar salt literal bir anlatımla ifade edilebilecek kadar yalın değildir. Ve çünkü, anlam, sadece sözcüğün işaret ettiği şeyi değil, aynı zamanda onun yol açtığı tüm çağrışımları da içerir. Burada da dilin sezindirme (ima) işlevi ortaya çıkar.²

Bilgi söz konusu olduğunda dolaylı anlatım biraz daha seyrek kullanılmakla birlikte, tümüyle bırakılmaz. Zira filozoflar dolaylı anlatıma sadece konu edindiği varlığın bir gereği olarak değil, fakat aynı zamanda, kimi zaman metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak, kimi zaman da dilin sanatsal işlevinden yararlanmak suretiyle düşündüklerini daha etkili bir biçimde ifade etmek gibi farklı amaçlarla başvururlar.

3.3.2 Felsefenin Varlığı Nasıl Gördüğü

Felsefenin varlığı nasıl gördüğü, beşeri, formel ve tabii bilimlerden farklı olarak ve sanatla benzer bir biçimde tam bir bireysellik gösterir, gelenekten geleneğe, daha doğrusu, filozoftan filzofa tam bir cümbüş, bir renk cümbüşü halindedir ve felsefe tarihini oluşturan hiçbir renk bir başkası ile tıpatıp aynı değildir. Bu nedenle, Sofistler, Platon, Aristo, Descartes, Kant, Dilthey, Sartre, Wittgenstein,...v.d. hepsi de kendini,

¹ Arioba O., *De Ki İşte*, 110

² Doğan G., *Söylemin Yorumlanması, Söylem Üzerine*, 137

eğer varlık aleminde bir bütünlük varsa- ki, felsefe bu bütünlüğü bulmaya ve bilmeye çalışmaktadır- aynı varlık bütününe içinde varolmakta bulunmuş olmalarına karşın, her biri konularını farklı gözlerle gördükleri için, felsefede devrim denilebilecek ölçüde özgün felsefe kavrayışları geliştirmişlerdir.

Varlığı farklı görmenin tek bir sebebi yoktur. Filozofun kişiliği; içinde varolduğu toplum ve tarihsel dönem; beninin, başkalarının ve nesnelere bilincine kendisi yoluyla vardığı doğal dilin evren düzenlemesi; kişisel bilgi ve yetenekleri, eğilimleri; yaşayıp-tecrübe ettikleri; felsefesinde beslendiği kaynaklar (din, edebiyat, siyaset, biyoloji, antropoloji, fizik, ...), temele aldığı disiplin (varlık felsefesi, bilgi felsefesi, değer felsefesi, sanat felsefesi, insan felsefesi,...), filozofun 'insan' kavrayışı (akıllı bir varlık, eylem varlığı, konuşan bir varlık, tarihsel bir varlık, üreten bir varlık, olanaklar varlığı,...), tüm bunlar felsefede varlığı farklı görmede etkilidir.

İşte felsefede varlığı görmedeki farklılıktır felsefi dilde söylemler arası farkı yaratan. 'Felsefi dil ve söylem' başlığı altında da ifade edildiği gibi, felsefenin dili, doğal dillerin felsefi bir tarzda, felsefeye özgü bir biçimde kullanılması iken; felsefi söylem, doğal dillerin bu özgün kullanımının özgün bir felsefe kavrayışına sahip filozoflar tarafından, yine özgün bir biçimde kullanılmasıdır, ki, filozofun felsefe kavrayışı da işte onun varlığı nasıl gördüğünden başka bir şey değildir. Bu durumda felsefenin varlığı görme biçimi onun dil kullanımında kendini nasıl gösterir?

Varlığı görmede farklılık filozofun söyleminde hem terminoloji ve hem de anlatım biçimi bakımından kendini gösterir. Daha önce felsefe terminolojisini oluşturan sözcüklerin göreliliğinden söz edilmişti. İşte felsefede sözcüklerin yazara göreliliği yazarın varlığı görme biçiminden dolaydır. Bu anlamda, örneğin, bir 'üst insan' kavramı Nietzsche'siz, bir 'hiçliğin hiçlemesi' Heidegger'siz, 'düşünüyorum o halde varım' Descartes'siz, 'kendiliğinde ve kendisi için varlık' Sartre'siz, 'nesnel tin'

Hegel'siz ...düşünüldüğünde anlamlarından çok şey yitirirler. Bu yüzden Çotuksöken, “felsefi söylem onu oluşturanından soyutlanamaz”¹ demektedir.

Felsefi söylemde filozofun varlığı görmedeki farklılığının nedenlerinden birinin de, filozofun kişiliği olduğunu belirtmiştik. Filozofun kişiliği ile felsefi düşüncü ve bunu dile getirişi arasındaki ilişkiyi O.Arioba çok güzel bir biçimde ifade etmektedir:

“Felsefe hep bir metin (bir tümce ve kavram dizgesi) olarak çıkar ortaya-ama, hep, ardında (belli-belirsiz de olsa) belirgin bir kişinin durduğu bir metindir bu: Felsefe okuru (başarılı bir okursa), hep bir kişi görür okuduklarının ardında-tümce tümce, kavram kavram ilerledikçe, kişiliği; sanki yüz hatları, hatta konuşma biçimi belirginleşen bir kişi: belli-belirsiz; ama, belirgin. Öyle ki bu kişi şimdi kapıdan içeri girecek olsaydı, okur onu tanırdı.”²

Filozofun felsefesindeki hareket noktaları ve beslendiği kaynaklar da onun konusuna bakışını belirleyen, söyleminde farklılık yaratan unsurlardandı. Filozofun söyleminde, beslendiği söylemlerin izleri, o söylemlere ait terimler ve anlatım biçimleri ile kendini gösterir. Bu nedenle Hıristiyan Ortaçağ felsefesi filozoflarının söylemlerinde teolojik terimler ve anlatım biçimleri, Husserl'in felsefesinde psikolojik öğeler, Heidegger'in felsefesinde şiirsel anlatımlar, Sartre'ın felsefesinde yazınsal, Marks'ın felsefesinde siyasal öğelerin büyük ve önemli bir yeri vardır.

Filozofun varlığı nasıl gördüğünü belirleyen unsurlar ve bunların filozofun söylemine nasıl etki ettiği, kendini filozofun söyleminde nasıl ortaya koyduğu ayrı bir çalışma konusu yapılabilecek denli geniştir. Ancak, şu söylenebilir ki, felsefi düşünme etkinliği bir soru sorma ile, bir rahatsızlık ile başlar. Ve bu rahatsızlık yaratan şey Platon'da başka, Kant'ta başkadır, Hume'da başka, Hegel'de başkadır, İ.Kuçuradi'de başka, A.Denkil'de başkadır. Burada ortaya çıkan şey ise şudur:

¹ Çotuksöken B., *Felsefi Söylem Nedir?*, 62

² Arioba O., *De Ki İşte*, 107

“Felsefe, bir kişinin, yalnızca kendisini ilgilendiren bir konu üzerine düşündüklerinin ürünüdür-ama, bu, aslında, bütün insanlığı (daha doğrusu her insanı; her kişiyi) ilgilendiren; ama, işte, onların ilgilenmediği, bir konudur: Felsefe yapan kişinin yaptığıının felsefe olmasını sağlayan, her kişiyi ilgilendiren; ama, başka kişilerin ilgilenmediği bu konuyla, onun, kendi kişisel konusudur diye, ilgilenmesidir.”¹

3.3.3 Felsefenin Amaç ve Yöntemi

Felsefe dilinde filozof sayısı oranında felsefi söylem olmasına karşın, tüm bu söylemlerde ortak olan, hepsine felsefe dedirten şey, işte onların ortaya çıkmasına neden olan ‘amaç’ ve onların ortaya çıkartılışında kullanılan ‘yöntem’ dir.

Felsefe tarihinde tüm filozofların yapmak istedikleri şey evrendeki düzeni, tüm boyutlarıyla varlık dünyasındaki düzeni sistemli bir bütünlük içinde anlamaktı. Bunu yaparken de hepsi aynı yöntemi, yani, uslamlamayı, uslamlamamanın gereği olan temellendirmeyi kullandılar. Bu nedenle, hiçbiri bir diğeri ile aynı olmayan bu sistemler, hiçbiri bilimsel anlamda genel geçer olmasalar da (böyle olmaları da gerekmiyor), kendi içlerinde bir bütünlük, bir tutarlılık gösterirler. Felsefi sistemlerde tutarlılığı sağlayan şey, felsefi düşünme sürecinin daima mantık kurallarını göz önünde bulundurmasıdır. Herhangi bir felsefi söylemde tutarsızlık, ancak, kendi içinde mantıksal bir çelişki olduğunda söz konusu edilebilir, yoksa, diğer söylemlerle arasında ortaya çıkan çelişkiler olduğunda değil. Filozofun söyleminde tutarlılık, onun vardığı sonuçları varlık alanının tüm düzlemlerine, dilden tutun da nesnel varlık alanına, sanattan topluma, etikten bilimler alanına, yani, insan yaşamı dolayımındaki her şeye, yaşamın tüm kıyı bucağına uygulaması ve bunu yaparken de çelişkiye düşmemesidir. Bu, felsefenin refleksiyon özelliğinin, mantıksal bir düzen içerisinde gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir. Platon, Aristo, Kant, Hegel,...bunun en güzel örnekleridir.

¹ Arioba O., *De Ki İşte*, 127

İşte felsefenin bu amacı ve yöntemidir onu diğer söylemlerden ayıran. Sanatsal ve dinsel söylemlerle ortaktır amacı, fakat yöntemde ne inançtan ve ne de sezgi ve duygudan hareket eder; bilimlerle akıldan hareket etmesi ve uslamlamayı temele alması bakımından yöntemde, nesnel bilgiye ulaşmak isteği bakımından amaçta kısmi bir benzerlik gösterir, fakat, konusu, konusuna bakışı ve kendini dile getirişi bakımından tümüyle farklıdır bilimlerden de.

Bu filozoftan filozofa farklılık gösteren felsefi söylemin değil, fakat felsefi söylemlerden oluşan felsefi dilin bir özelliğidir. Yani felsefi dilde (hangi filozof ya da gelenek tarafından kullanılırsa kullanılsın, hangi disiplin temele alınıp, hangi kaynaklardan beslenilirse beslenilsin) mantıksal bir düzen, temellendirme ve uslamlamaya dayanan bir bütünlük, en yüksek genellik derecesinde bir bilgi arayışı vardır.

“Felsefenin, yapılışı sırasında hep yanında giden bir yerliyerindelik duygusu vardır. Sanki gerçekler düşüncelere, düşünceler de gerçeklere uyuyormuş gibi olur- rüzgarın esmesi ağaçları eğip büküyormuş gibi değil de, rüzgar ile ağaçlar, uyum içinde birlikte deviniyorlarmış gibi...”¹

3.3.4 Felsefenin Taşıyıcısı Olan Doğal Dil

Felsefenin taşıyıcısı olan doğal dil, genel anlamda felsefe dilinden ziyade özellikle, o dille görüp düşünen filozofun kullandığı dil anlamında felsefi söylemde belirleyici rol oynayan bir unsurdur. Çünkü her dil ayrı bir evren düzenlemesidir.

“Dilin çevrildiği ‘şeye’ etkence çevrildiğini, adlandırdığına kendine özgü bir damga vurduğunu, bunun da, dile getirdiğine yorumlayıcı bir yaklaşımla sokulmasından ileri geldiğini gözden yitirmemelidir. Dil bir bakış, görmede bir tutum, bir algılama biçimidir.”²

¹ Arıoba O., *De Ki İşte*, 113

² Uygur N., *Dilin Gücü*, 84

İşte her doğal dilin sahip olduğu bu özellik, o dille beninin, başkalarının ve nesnelerin bilincine varmış olan, o dille görüp düşünen filozofun, öncelikle konu edindiği varlığı nasıl gördüğünde ve böylelikle de onun 'felsefe' ve 'insan' kavrayışında ve tüm bunların bir sonucu olarak da felsefi düşüncelerini dile getirişinde etkili olur. Bu nedenle, her ne kadar "düşünüyorum o halde varım" şeklinde tercüme edilmiş olsa da, Descartes'in "cogito ergo sum" tümcesi tam anlamını verecek bir biçimde Türkçe'de ifadesini bulamamıştır. Yine bu nedenle, felsefe tarihi çalışmalarında bir İngiliz Empirizmi, bir Alman İdealizmi, Amerikan Pragmatizmi...gibi sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Doğal dil ile felsefi düşünüş arasındaki ilişki Gadamer'e şunları söyleten:

"Benim Yunan felsefesine ilgim onların ilk oluşlarından değildir, fakat, biz hala, Yunanca kavramlar veya Yunan kökenli Latince kavramlarla konuştuğumuzdan ve hiç kimsenin Yunanca sözcüklerin gerçek yaşamda ne anlama geldiğini bilmemesinden dolaydır. Bu nedenle Klasik Felsefe çalışıyorum-ve sadece felsefe değil, fakat aynı zamanda Klasik Filoloji, çünkü, şiir yoksa felsefe de yoktur."¹

İşte tam bu noktada, alan dillerinde belirleyici unsurlar bahsinde, hiçbir alanda söz konusu olmadığı için ele alınmamış, ancak, felsefeye özgü olan ve felsefi dil ve söylemde belirleyici rolü olan, bir özelliğe daha değinmek ihtiyacı vardır. Bu özellik felsefenin kendi tarihi ile arasındaki çok özel ilişkidir.

3.3.5 Felsefenin Tarihiyle İlişkisi

Felsefenin, diğer alanlardan bir başka önemli bir özelliği de onun tarihi ile olan özel ilişkisidir.² Felsefe tarihinde hiçbir filozof yoktur ki, bu tarihten öğretisini beslemesin. Ve hatta denilebilir ki, felsefe tarihinde ortaya konulan ve felsefede dönüm noktaları olan özgün felsefi öğretiler, tarihsel olarak zamanı geldiği, yani, varolması için

¹ Gadamer H.G., *Without Poets There Is No Philosophy*, Radical Philosophy, 69.sayı, 1995, 30

² Çotuksöken B., *Felsefeyi Anlamak Felsefeyle Anlamak*, 67

gerek ve yeter şartlar felsefe tarihinde oluşturulmuş olduğu için 'işte o zaman' ortaya çıkmaktadırlar. Çünkü tüm bunlar ve sonrasında ortaya çıkmış olanların zamanı gelmişti, bu zaman onların öncülleri¹ tarafından getirilmişti. Tüm bu felsefe sistemleri, kendinden önce ortaya çıkmış olan sistemlere karşı kimi zaman negatif (eleştiri, çürütme, tutarsızlık bulma,..) ve kimi zaman da pozitif (savunma, temellendirme, geliştirme, yayma,..) tepkilerin ürünüdür. Ve çünkü felsefe yapmak demek, geçmişin filozofları ile diyaloga girmek, onlarla hesaplaşmak ve felsefe yolunda hep yeni baştan yola koyulmak demektir.

Felsefe tarihinde bir filozofun söyleminin zamanının gelmesi demek, söz konusu filozofun hareket noktasının (bu hareket noktası 'Filozofun Varlığı Nasıl Gördüğü' bahsinde de belirtildiği gibi bir rahatsızlıkla, bir soru ile başlıyordu), felsefe tarihinde 'işte o zaman' belirginleşmesi, rahatsızlık yaratması demektir. Bunun olması için gerekli zemin işte, filozofun öncülleri tarafından oluşturulur.

Zira, Sofistler, Herakleitos, Parmenides ve Sokrates felsefelerinin oluşturduğu zemin olmaksızın bir Platon söyleminin felsefe tarihinde yer işgal etmiş olabilmesi mümkün olmayacaktı. Aynı şekilde, Platon olmaksızın Aristo, Descartes olmaksızın Kant, Kant olmaksızın Dilthey felsefelerinden söz edilemezdi.

İşte felsefenin kendi tarihi ile olan bu özel bağı, ister istemez onun diline de yansır. Felsefe metinlerinde bir filozofun negatif ve/ya pozitif tepki yoluyla beslendiği filozofların,-gerek terminoloji ve gerekse dile getiriş biçimi bakımından- onların söylemlerinin izleri bulunur. Bu bakımdan bir filozofun metnini anlamak için, söz konusu filozofun söyleminde beslendiği öncülleri ve onların söylemlerini tanımak, bilmek gerekmektedir.

¹ Buradaki öncül, filozofların felsefe anlayışını sürdürdükleri, kendisini bir gelenek halinde takip ettikleri kişiler anlamında değil, kendinden önce gelenler anlamında kullanılmıştır.

İşte felsefi dil de söylemin belirtilen tüm bu özellikleri nedeniyle Nietzsche Zerdüşt'ün başına; "Herkes ve hiç kimse için" yazmış, Wittgenstein da Tractatus'u 'birine'-onu anlayarak okuyan birine- atfetmiştir.¹ Yani felsefe dilini yalnızca onu alabilecek donanım ve yaşantı temeline sahip olanlar, bu dille görüp düşünebilenler anlayabilirler. Ancak, tek başına geniş kapsamlı bir felsefe tarihi bilgisi felsefe dilini ve filozofların söylemlerini anlamak için yeterli değildir. Çünkü, felsefe tarihi bilgisi bize felsefeye düşünme, felsefeye sorma ve görme becerisi kazandırmaz. Halbuki, özgün bir felsefe metnini anlamak için, o metindeki temel soruların, bunlara yönelik yanıtların neler olduğunu ve bunların ne şekilde temellendirildiğini görebilmek gerekir. Bu bağlamda, bir felsefe metnini anlamak demek filozofun hareket noktasını, temel kaygısını görebilmek demektir. Şu halde, felsefe dilini anlamak, bir bakıma, felsefe yapmaktır diyebiliriz

Özgün felsefe metinleri okunulduğunda, felsefenin dili tümüyle doğal dile dayandığından sanki anlaşılıyormuş gibi gelmesine karşın; aslında o metinde günlük dilde belki hiç farkında olmaksızın defalarca ve pek de sorgulamadan, gelişigüzel bir biçimde kullandığımız sözcüklerin ardındaki kavramsal yapı bambaşkadır. Bu başkalığı görmenin tek yolu ise özgün filozof metinleri ile uğraşmak, onları kendi dillerinde (mümkünse kendi doğal dillerinden) tanımaya çalışmaktır. Yine bu bambaşkalık ve dolayısıyla bir filozofun söylemi onun tek bir metninin okunmasıyla tümüyle görülemez. Söz konusu filozofa ait ulaşılabildiği ölçüde çok sayıda metin okumak o filozofun kavramlarını kavramamızı, temel kaygısını ve 'felsefe' ve 'insan' kavrayışını görmemizi, yani o filozofun söylemini anlamamızı sağlar.

"Felsefe metinleri ile uğraşmaya salt kişisel bir çaba olarak girişildiğinde, artık söz konusu olan, düşünen bir kişinin düşünmüş bir kişi ile teke tek hesaplaşmasıdır."²

¹ Arıoba O., *De Ki İşte*, 112-119

² Arıoba O., *De Ki İşte*, 108

SONUÇ

Felsefenin dili, konu edindiği varlığın bir gereği olarak, hem terminolojide ve hem de dile getiriliş biçiminde, başka hiçbir alanda söz konusu olmayacak ölçüde, bir çeşitliliğe sahiptir. Çünkü, eğer varlık aleminin felsefenin uğraşamayacağı hiçbir alanı yok ise, doğal olarak felsefenin dilinin de, varlık aleminin her bir sahasına uzanabilmesine olanak veren bir dil olması gerekir.

Bu bakımdan felsefenin dilinin, bu alemin türlü sahalarını kendine konu edinen tabii bilimler, formel bilimler, beşeri bilimler, sanat, din gibi başka alanların dilleri ile zaman zaman benzerlikler taşımasından doğal bir şey olamaz. Fakat bu kısmi benzerlik ve örtüşmelerden yola çıkılarak, ne felsefenin bu alanlardan birine ne de bunlardan birinin felsefeye indirgenmesi söz konusu olabilir.

Ancak, tarihe baktığımızda, zaman zaman felsefenin başta din ve bilim olmak üzere çeşitli alanlara indirgenmeye çalışıldığını görüyoruz. Böylesi bir tutumun ardında, bu tutumu sergileyenlerin zihinlerindeki 'felsefe' kavrayışı yatmaktadır. Hıristiyan Ortaçağ Felsefesi bunun güzel bir örneğidir. Bu dönem filozoflarının kavrayışlarına göre felsefe, yalnızca kendi dini doğmalarının temellendirilmesi için bir araçtır. Böyle bir anlayışta felsefenin konu yelpazesi, onun insan yaşamındaki yeri ve işlevi daraltılmıştır.

Şu halde felsefenin konusu, amacı, yöntemi, insan yaşamındaki yeri bütünlüğü ile görülmediğinde, onu başka bir alana ve hatta bilgi felsefesi, sanat felsefesi, etik, tarih felsefesi, dil felsefesi,...gibi kendi disiplinlerinden birine indirgemek kaçınılmaz olmaktadır.

Halbuki, salt dilden yola çıktığımızda bile, bunun yanlış bir tutum olduğu çok açıktır. Zira, her bir insansal etkinliğe farklı adların verilmiş olması, onların farklı özelliklere sahip olmasındandır. Ayrıca, felsefe metinlerinin diline baktığımızda da, hiçbiri bir diğeri ile tıpatıp aynı olmayan söylemlerin tümünü, ne dinin, ne sanatın, ne

de herhangi bir bilimin dili içerisine yerleştirebiliyoruz. Çünkü, tekil olarak çeşitli alan dilleri içine konulabilmesine rağmen, hepsinde ortak olan mantıksal tutarlılık ve refleksiyon tümünü herhangi bir alan dili içerisine sokmaya ve dolayısıyla felsefeyi bunlardan birine indirgemeye engel olmaktadır.

Felsefe dilinde söylem farklılıklarını yaratan şey, refleksiyonun mantıksal bir düzen içerisinde dilin farklı olanaklarından yararlanılarak gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir. Filozofların dilin yalnızca belirli bir değil de, farklı olanaklarını kullanmalarının nedeni ise, her birinin varlığı farklı görmeleri ve farklı noktalardan hareket etmeleridir. Bu bakımdan felsefe dilini oluşturan söylemlerde zaman zaman kiminde ağırlıklı olarak teolojik, kiminde bilimsel, kiminde yazınsal, kiminde şiirsel, kiminde literal ve kimindeyse metaforik anlatım biçimleri görülür.

KAYNAKLAR

- AÇIKGENÇ Alparslan, Sistem Bilimi Olarak Felsefe, Felsefe Dünyası, 15.sayı 1995, Ankara.
- AKARSU Bedia, İnsanın Tarihselliği ve Dil, Türk Dili Dergisi, 354.sayı 1981.
- AKSAN Doğan, Her Yönüyle (Ana Çizgileriyle Dilbilim) Dil I-III, Türk Dil Kurumu Yay., 1990, Ankara.
- ARIOBA Oruç, De Ki İşte, Metis Yay., 1990, İstanbul.
- BATUHAN Hüseyin, Dilin Tuzakları I, Felsefe Arkivi, 14.sayı 1964, İstanbul.
- BATUHAN Hüseyin, Dilin Tuzakları II, Felsefe Arkivi, 15.sayı 1965, İstanbul.
- CENGİZ Erdal, Soru-Yanıt Mantığı, Uslamlama ve Ussallık, Felsefe Dünyası, 18.sayı 1995, Ankara.
- CHATTERJEE Margaret, The Language of Philosophy, Martinus Nijhoff Publishers, 1981, London.
- ÇOTUKSÖKEN Betül, Felsefi Söylem Nedir?, Kabalcı Yay., 1994, İstanbul.
- ÇOTUKSÖKEN Betül, Felsefeyi Anlamak Felsefe ile Anlamak, Kabalcı Yay., 1995, İstanbul
- DENKEL Arda, Anlam ve Nedensellik, Kabalcı Yay., 1996, İstanbul.
- DESCARTES René, Yöntem Üzerine Söylem (çev: Aziz YARDIMLI), İdea Yay., 1996, İstanbul.
- GADAMER H.Georg, Without Poets There Is No Philosophy, Radical Philosophy, iss.69 1995.
- GÖKBERK Macit, Değişen Dünya Değişen Dil, 1980, İstanbul.
- GÜNDOĞAN A.Osman, Filozof ve Felsefe Hakkında, Felsefe Dünyası, 10.sayı 1993, Ankara.
- İNAM Ahmet, Felsefede Deneme Yazmak, Felsefe Dünyası, 3.sayı, Ankara.

İNAM Ahmet, Çözümlemeci Düşünmenin Felsefedeki Yeri Üstüne, Felsefe Dünyası, 10.sayı 1993, Ankara.

KARASU Bilge, Yazar, Yazı, Dil, Felsefe Kurumu Seminerleri I.Kitap, 1977, Ankara.

KEKLİK Nihat, Felsefede Metafor, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.,1990,İstanbul.

KOCAMAN Ahmet(editör), Söylem Üzerine, Hitit Yay., 1996, Ankara.

MARTİNET Andre, Bir Dil Tanımlaması (çev:Erdim ÖZTOKAT), Çağdaş Eleştiri Dergisi, 1982, 47-48.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, Bilgi Fenomeninin Antropoloji Bakımından Tahlili, Felsefe Arkivi, 2.sayı 1955, İstanbul.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, Tarihilik ve Tarihsizlik, Felsefe Arkivi, 16.sayı 1968, İstanbul.

MENGÜŞOĞLU Takiyettin, Felsefeye Giriş, Remzi Kitapevi, 1997, İstanbul.

MURDOCH Iris, Sartre'ın Yazarlığı ve Felsefesi (çev: Selahattin HİLAV), Yazko Yay., 1981, İstanbul.

ONART Adnan, Felsefe Öğretimi Yapan Üniversitelerde Felsefe, Felsefe Kurumu Seminerleri II. Kitap, 1979, Ankara.

ÖNER Necati, Felsefi Tutum, Felsefe Dünyası, 18.sayı 1995, Ankara.

ÖZLEM Doğan, Tarih Felsefesi, Ara Yay., 1992, İstanbul.

UYGUR Nermi, Dil Yönünden Fizik Felsefesi,Remzi Kitapevi, 1993, İstanbul.

UYGUR Nermi, Felsefenin Çağrısı, Yapı Kredi Yay., 1995, İstanbul.

UYGUR Mermi, Dilin Gücü, Yapı Kredi Yay., 1997, İstanbul.

TEŐEKKÖR

Çalıőmamın hiçbir aőamasında yardımını esirgemeyen, danıőmanım ve hocam sayın Doç.Dr. Ahmet Cevizci'ye ve Türk felsefe literatürüne kazandırdığı "Felsefi Söylem Nedir?" adlı eseri ile bu konuda çalıőmama vesile olan sayın Prof.Dr. Betöl Çotuksöken'e teőekkürlerimi sunarım.

